

ERDÉLY ÉS A SZENTSZÉK KAPCSOLATAINAK ISMERETLEN KÉRDÉSKÖRÉHEZ¹

Fabio Genga római tárgyalásai 1594-ben és 1596-ban

*Fabio Genga első római követsége és Erdély belépése
a tizenöt éves háborúba*

Fabio Genga Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem megbízottjaként 1594 szeptemberében Rómába indult, hogy kieszközölje a Szentszék segítségét a fejedelemségnek az Oszmán Birodalom elleni harcában.² A fejedelem első római követe 1589-ben Bodoni János volt, akinek útjáról sajnos nem maradtak ránk iratok. Szamosközy kéziratos feljegyzéséből azonban tudjuk, hogy Bodoni legfontosabb feladata az exkommunikáció alól való feloldozás volt, amellyel az 1588. évi medgyesi végzések miatt sújtotta a pápa az ifjú Báthory Zsigmondot. A követség a pápák sorozatos elhalása miatt elhúzódott, ezért Bodoni valamikor 1590 végén, vagy 1591 elején ért csak haza.³

Őt követte rögtön Jósika István, aki útban Rómába felkereste Ferdinando de'Medici nagyherceget Firenzében. Szamosközy szerint a két követségnek ugyanaz volt a summázata: „Az legatio csak szintén visitatióból constalt; visitáltatta, mint jó akaró barátját... salutálta az pápát, és minden obedienciát deferalalt Zsigmond szavával... mind azon officiosae literae voltanak.”⁴ Jósika kíséretében találjuk az urbinói Fabio Gengát is, aki mielőtt testvéreivel Lengyelországba, majd Erdélybe került volna, itáliai fejedelmi udvarokban, a Mediciek, illetve a római Kúria szolgálatában állt. Jósika útjának eredményeként 1592 végén érkezett Erdélybe Atilio Amaltheo pápai megbízott. Az volt a feladata, hogy rávegye az ifjú fejedelmet a katolicizmus hathatósabb támogatására. Amaltheo nagy gondot fordított arra, hogy a fejedelmen kívül a Báthory család többi tagját is rábírja a katolicizmus erőteljesebb támogatására. Ezen kívül számíthattak még néhány katolikus tanácsúrra, így Jósikára, Kornis Gáspárra, vagy a kővári kapitányra, Keresztúry Kristófra is. Amaltheonak igen nehéz dolga volt, nemcsak azért, mert a zömmel protestáns udvar ellenségesen viszonyult a Szentszék képviselőjéhez, jóllehet ennek nem sok külső jelet adták, hanem azért is, mert ebben az időben már komoly feszültségek léptek fel a Báthory család tagjai és unokaöccsük, a fejedelem között.⁵ Ez a családi

¹ A tanulmány elkészültéhez az OTKA D 38472. sz. Posztdoktori, és F 034762. sz. ifjúsági pályázata nyújtott támogatást.

² A címben jelzett három évről a vatikáni levéltárban őrzött, Erdélyt érintő iratanyaga hatalmas terjedelmű, amelynek a szintén számottevő anyagot felölelő Veress-hagyaték is csak egy részét tartalmazza. A továbbiakban csupán a Fabio Genga római útjait szorosan érintő dokumentumok ismertetésére szorítokozom, a bennük felbukkanó sokféle elágazó többi ügyet a tanulmányban nem követem végig.

³ *Szilás László*: Alphonso Carrillo jezsuita atya Erdélyben (1591–1599). Budapest, 2001. (a továbbiakban: *Szilás*) 20., 114. o.

⁴ *Szamosközy István* történeti maradványai 1542–1608. IV. k. (Magyar Történelmi Emlékek II. oszt. Írók 30. k.) Kiadta *Szilágyi Sándor*. Budapest, 1880. 66–67. o.

⁵ Amaltheo küldetésének aktáit l. Erdélyországi pápai követek jelentései (1592–1600). Gyűjt. *Veress Endre*, (Vatikáni Magyar Okirattár, II. sor., 3. k.) Budapest, 2001. Reprint. (a továbbiakban: *Nunciások*) 1–34. o.

viszály később végzetesen megrontotta a Báthoryak viszonyát, és két évvel később véres leszámolásokhoz vezetett.

Amaltheót Alessandro Cumuleo követte, akinek csak egyik megbízása érintette az erdélyi vallásügyet, a másik feladata az volt, hogy Erdély urát rávegye arra, hogy a császár oldalán belépjen a tizenöt éves háborúba. Az újonnan megválasztott VIII. Kelemen pápa a török elleni harcot, Konstantinápoly elfoglalását átfogó szövetségi rendszer keretei között képzelte el, amely magában foglalta volna a román vajdaságokat, Lengyelországot és Oroszországot is.⁶ Cumuleo Erdélyből tovább utazott Lengyelországba, Moldvába illetve a zaporozsjei kozákokhoz. A szövetségkötés azonban ekkor még nem sikerült, a fejedelemség meghatározó, befolyásos politikusainak jó része ugyanis nem látott kellő biztosítékokat arra nézve, hogy nem ismétlődnek meg az 1551–1556 közötti időszak eseményei, amely akkor I. Ferdinánd számára kudarcot, a fejedelemségre pedig nagy pusztulást hozott. A Vatikán kezére játszottak azonban azok a túlzó követelések, amelyekkel a Porta lépett fel Erdély katonai szerepvállalását illetően. Mindezek óvatosságra intették az erdélyi döntéshozókat, ezért úgy tűnt, a császár és a pápa, illetve Báthory Zsigmond között már csak idő kérdése a megegyezés. Már a török ellen vonuló erdélyi hadsereg vezérét is kiszemelték, Báthory Boldizsár, illetve ifjabb Báthory István személyében, aki akkor váradi főkapitány volt.

A hadiesemények azonban a lehető legrosszabbul alakultak a szövetségesek szempontjából. Esztergom 1594. évi ostroma csúfos kudarccal végződött, ami további óvatosságra intette az erdélyi vezetőket. A Vatikán szempontjából egyszerű volt a helyzet; erről árulkodik Cumuleo 1593. november 21-én kelt instrukciója is.⁷ Hasonlóan vélekedtek a háborúpártiak is, akiknek a véleményét Baranyai Decsi János az 1593-ban gyulafehérvári országgyűlés után tartott tanácskozáson felszólaló Báthory Boldizsár szájába adja.⁸ Egy évvel később azonban, mint utaltunk rá, gyökeresen megváltozott a belpolitikai helyzet, Báthory Boldizsár a török ellenes háború leghevesebb ellenzőjévé vált. 1594 nyarán Erdélyben a belpolitikai helyzet pattanásig feszült, a tordai országgyűlésen leszavazták a fejedelem előterjesztését, aki ennek hatására lemondott, de nem hagyta el az ország területét, hanem Kővárba húzódott, ahová összevonta a hozzá hű katonai vezetők egységeit, és segítségükkel végül sikerült visszaszereznie hatalmát. A kolozsvári országgyűlés kimondta a törökkel való szakítást, majd ezután sor került a leszámolásokra. Ezzel az Erdélyi Fejedelemség egy hamarosan bekövetkező török támadás fenyegetését vonta a magára, amelyből a tatárok nyári átvonulása adott ízelítőt. A hadi helyzet továbbra is súlyos volt, a császári csapatok Győr térségében védekezésre kényszerültek, amikor a Szinán vezette oszmán felmentő sereg Bécs irányában nyomult előre. A Lengyelországba menekült Báthory testvérek pedig, bosszúért lihegve, mindent elkövettek, hogy akadályozzák Báthory Zsigmond terveit. Ezek hatására a fejedelem úgy döntött, hogy egyik kipróbált olasz hívét, Fabio Gengát, aki egyik kegyencének és kamarásának, Simonének a testvére volt, Rómába küldi.

Fabio 1594. szeptember 8-án indult el, de nem egyenesen Róma felé vette az irányt, mivel először Alfonso Carrillóval kellett találkoznia Bécsben. Ezután indult csak Graz érintésével Itáliába, ahol felkereste Vincenzo Gonzaga mantovai herceget, Ferdinando

⁶ A szentszék politikájáról l. *Jan Paul Niederkorn*: Die europäischen Mächte und der „Lange Türkenkrieg“ Kaiser Rudolf II. (1593–1606). Wien, 1993. (a továbbiakban: *Niederkorn*) 70–102. o.

⁷ *Nunciusok*, 36. o.

⁸ *Baranyai Decsi János magyar históriája* (1592–1598). Ford. *Kulcsár Péter*. Budapest, 1982. 84–97. o.

Medici toszkán nagyherceget és Francesco della Roverét, Urbino urát, végül megérkezett Rómába VIII. Kelemen pápához. A fejedelem igyekezett minél alaposabban felkészíteni megbízottját az útra, ezért követét beajánlotta az összes útba ejtett itáliai hatalmasságnak.⁹ Carrillo és Genga a továbbiakban is összeköttetésben maradt egymással, Fabiót nem csak „otthonról”, hanem Prágából is ellátták új hírekkel, amire már csak azért is rendkívül nagy szüksége volt, mivel a helyzet mindkét feladatát illetően állandóan változott.

Küldetésére ugyanis széleskörű diplomáciai offenzíva keretén belül került sor. Először Carrillo indult július végén Regensburgba, a birodalmi gyűlésre, ahol találkozott az új prágai nunciussal, Cesare Specianóval, majd Prágába, hogy előkészítse Bocskai István októberi útját, amelynek célja a szövetség megkötése volt kölcsönös biztosítékok mellett II. Rudolf és Báthory Zsigmond között. E két követség közé esik Genga útja, aki valamikor szeptember végén Bécsben számolt be Carrillónak az új fejleményekről, a kivégzésekről és Báthory Boldizsár bebörtönzéséről.

A követ október 26-án ért Rómába, ahol már nagyon várták.¹⁰ A pápa bő egy héttel később, november 7-én fogadta nyilvános audiencián, ahol előadta megbízatását.¹¹ Fabio Gengára kettős feladat hárult; magyarázatot kellett adnia a fejedelem nevében a kivégzésekre, illetve el kellett érnie, hogy a Szentszék hathatós anyagi és katonai segítséget nyújtson a következő háborús évben. Csak az egyik instrukció maradt ránk, amelyben a leszámolásokról esik szó, de minden bizonnyal készült egy másik is, amelyet az is bizonyít, hogy a segítségkérés ügye az előző témánál jóval nagyobb nyilvánosságot kapott. A fejedelem elleni összeesküvést illetően a Fabio Gengának adott *Instruzione* hangsúlyozta, hogy [a fejedelemnek] mindig az volt a célja, hogy a szent hit védelmében szembeforduljon a törökkel. Ellenségei nem tudtak törvényesen fellépni ellene, ezért arra törekedtek, hogy a hatalom ígéretével először a maguk pártjára vonják családtagjait, akik ambícióik által hajtvva, dacára annak, hogy elárasztotta őket javadalmakkal, elfogadták az ajánlatot. Ezután megakadályozták, hogy a rációkat hathatósan megsegíthessék, ami miatt azok súlyos vereséget szenvedtek. Ezt látva biztonságos helyre húzódott vissza, ami után az árulók előkészületet tettek leváltására. Összehívták az országgyűlést, ahol azonban felszólaltak a szászok képviselői és eltávozott uruk visszahívását követelték. Erre a lázadók követeket küldtek Kővárba, és azon kezdtek gondolkodni, hogyan tegyék el láb alól; Kendy Sándor azt javasolta, hogy mérgezzék meg, vagy késsel ölje meg Báthory Boldizsár a saját szobájában. Felmerültek egyéb módok is, Boldizsár például többször bejött hozzá pisztolyt rejtegetve magánál, miközben a közelben hívei tartózkodtak ugrásra készen. Ezen okok miatt kénytelen volt saját vérét elítéltetni, Boldizsárt börtönbe vetni, őt lázadót pedig kivégeztetni. Az instrukció mindazonáltal hangsúlyozta, hogy mindent az előírásokat betartva, törvényesen tettek, és kényszerből, a kereszténység és az ország érdekeit szem előtt tartva. A követi utasítás arra is különös gondot fordított, hogy mindezt

⁹ Vincenzo levelét l. Archivio di Stato di Mantova (ASMn) Archivio Gonzaga (AG) busta (b) 533. Nr. 1. Carrillót l. Carrillo Alfonz jezsuita-atyá levelezése és iratai (1591–1618). II. k. (Magyar Történelmi Emlékek I. oszt. Okmánytárak, 41. k.) Gyűjt. Veress Endre. Budapest, 1943. (a továbbiakban: *Carrillo*), 123. o. A nagyhercegnek írt ajánlását l. Archivio di Stato di Firenze (ASF) Archivio Medici (AM) Filza 4469. Nr. 20. Az erdélyi fejedelmek levelezéséről készült mikrofilmet *Horn Ildikó* bocsátotta rendelkezésemre.

¹⁰ *Carrillo*, I. 87. és Archivio di Stato di Venezia (ASVe) Dispacci al Senato. (Senato, Dispacci) Constantinopoli (Constantinopoli) Filza 34. 93r–v.

¹¹ Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și țării-românești. (1593–1595). Vol. IV. Pub. Andrei Veress. București, 1932. (a továbbiakban: Documente IV.) 150. o.

alaposan, a bizonyítékok felsorolásával kell a pápa elé tárni. A végén húsz pontba foglalta össze azokat a vádpontokat, amelyek alapján a bebörtönzések és a kivégzések történtek.¹²

Az erdélyi belpolitikai események híre a lehető legrosszabbkor érkezett a Vatikánba. Szeptember 29-én elesett Győr, ami általános megdöbbenést és riadalmat keltett. Elég egy pillantás a térképre, hogy megértsük, miért okozott akkora sokkot a fontos vár bevétel. Győr nem csak Bécs kulcsa volt, nem csak az örökös tartományokat védte, hanem Itáliát is. Ráadásul nem kevésbé heves harcok folytak Horvátországban is, ahonnan néhány napi menettel el lehetett érni az észak-itáliai területeket.¹³ Paolo Paruta velencei követ meg is jegyezte, hogy az erdélyi megbízott – némi habozás után az *agente* szóval illeti, először ugyanis nem volt biztos abban, hogy a protokollnak megfelelően megilleti-e Gengát az *ambasciatore* cím –, nehéz helyzetben van, mivel igen kétséges, hogy ebben az aggasztó katonai helyzetben a pápa tud-e segíteni.¹⁴ Színán ugyanis nem csinált titkot abból, hogy a következő évi hadjáratának célja Bécs elfoglalása lesz. A város eleste pedig egyet jelentett volna az osztrák tartományok elfoglalásával, ami után Itália, illetve a következő „kizil elma”, Róma következik.¹⁵

A helyzeten csakis egy megelőző háborúval lehetett segíteni, az pedig természetesen felértékelte Prága egyetlen potenciális szövetségesének, Erdélynek a szerepét. Speciano pápai nuncius ezért tett meg mindent, hogy a húzódozó, Erdélyre inkább ellenséggént, mint barátként és szövetségesként tekintő prágai udvar teljesítse a fejedelem küldöttéi, Carrillo és Bocskai feltételeit. A leszámolások azonban végveszélybe sodorták az eddig elért eredményeket. Rómában Genga megérkeztek, és még utána néhány hétig, nem tudták pontosan, hogy mi történt. A Lengyelországba menekült Báthory András hetente írogatta leveleit testvérei és saját maga ártatlanságát bizonygatva. Október 5-ei, 15-ei és 16-ai levelei¹⁶ nagyjából Fabio Genga Rómába érkezésekor, illetve nem sokkal utána futottak be az államtitkárságra, amelyekben a bíboros homlokegyenest eltérő verzióját adta elő a történeteknek.

Éppen ezért először Gengát faggatták ki, mégpedig alaposan; ennek részleteit sajnos nem ismerjük, azt azonban tudjuk, hogy a követ a történetekért elsősorban a jezsuitákat tette felelőssé. Carrillo aggódva említette Leleszi elveszett levelére hivatkozva, hogy az erdélyi követ a Társaságot említette a leszámolások egyik kiagyalójaként.¹⁷ Fabio Genga nem is tehetett mást, Báthory András ugyanis egyik október 16-ai levelében kétségét fejezte ki az iránt, hogy Rómában, mint írja, a Carrillo- és a Genga-félék gesztikulációjának, akik egyszerre lépnek fel tettesként és bíróként, inkább hinnének, mint neki.¹⁸

A későbbi levelekben elsősorban a jezsuiták bűnrészessége kerül előtérbe, a támadások elsősorban ellenük irányulnak, bár András alábbiakban idézendő, a lengyel szenátus előtt tartott beszédében a fejedelem erkölcsi züllöttségét az olasz zenészek viselt dolgaival illusztrálta. Mivel sem a jezsuitákban, sem az olasz udvaroncokban nem bízott, a

¹² Documente privitoare la istoria românilor. Vol. III/2. Cul. *Eudoxiu Hurmuzaki*. Bucuresti, 1888. (a továbbiakban *Hurmuzaki*) 387–390. o.

¹³ *Tóth Sándor*: A mezőkeresztési csata és a tizenöt éves háború. Szeged, 2000. (a továbbiakban: *Tóth*) 130–131. o.

¹⁴ ASVc Senato, Dispacci. Roma. Filza 34. 93r–v.

¹⁵ *Fodor Pál*: A szultán és az aranyalma. Budapest, 2001. 179–211. o. és *Tóth*, 129–134. o.

¹⁶ Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára (MTAK) Veress-hagyaték, Ms. 419. II. 825–826., 836–839., 841–843.

¹⁷ *Carrillo*, I. 144. o.

¹⁸ L. a 16. jegyzetet. A Genga család, különösen Simone, hasznóélvezője volt nem csak az 1594., hanem az előző évi, Gyulai Pál, és Gálffy János kivégzésével végződő leszámolásoknak is.

bíboros azt kérte a pápától és Cinzio Aldobrandini államtitkártól, hogy küldjék Erdélybe vizsgálóbíróként Germanico Malaspina lengyelországi pápai nunciust.¹⁹ A levél megírása után kapta a hírt, hogy bátyja, Boldizsár már nincs az élők sorában, mert a fejedelem megfojtatta. Ezért rögtön tollat ragadott, és tájékoztatta az államtitkárt Boldizsár kegyetlen haláláról, akinek még azt sem engedték, hogy halála előtt meggyónjon, nem engedték be hozzá Ladó Bálint jezsuitát, aki egy ideig nála volt misszióban Fogarason.²⁰

Ezek után már nem lehetett a vizsgálat kérdését megkerülni. Rómában egyáltalán nem voltak meggyőződve a bíboros bűnösségéről, ugyanis nehezen tűnt hihetőnek, hogy éppen ő, aki még 1594 tavaszán-nyarán is óriási lendülettel vetette bele magát a pápa és Báthory Zsigmond képviselőjében a császárral kötendő szövetséget célzó tárgyalásokba,²¹ hirtelen unokaöccse ellen fordult volna. Két testvérével, Istvánnal és Boldizsárral kapcsolatban azonban már nem voltak ennyire biztosak; mindkettő nagyhatalmú, vagyonos ember volt, Boldizsár ráadásul katona, ezért mindketten könnyen kísértésbe eshettek a hatalmat illetően.²² A vizsgálatnak tisztázni kellett a Báthory testvérek szerepét és ki kellett derítenie, hogy valójában mi történt, mi igaz a fejedelem vádjából, és mi a bíboroséiból.

Egyik fél sem könnyítette meg a vizsgálatot végzők dolgát. Báthory András 1594 végén, a varsói országgyűlésen, a szenátus előtti rövid orációjában zsarnoksággal vádolta meg a fejedelmet, aki kegyetlenségben még Nérón is túltesz.²³ Ezt követően még szélesebb nyilvánosság elé lépett; nyomtatásban is közzétette vádjait a fejedelem és tanácsosai ellen.²⁴ A műből eddig, sajnos, egyetlen példány sem került elő, így azt sem tudjuk, mikor jelent meg,²⁵ de talán nem járunk messze az igazságtól, ha feltételezzük, hogy a nyomtatvány hasonló stílusban és tartalomban fogalmazta meg vádjait Erdély fejedelmével szemben, mint a lengyel király és szenátorai előtt tartott beszéd.

Ezt már nem lehetett meg nem történné tenni; Rómában is úgy ítélték meg, hogy a Báthory testvérek e lépésükkel ingoványos talajra tévedtek, és több kárt okoztak, mint hasznot. A mű kiadásával az addig bizalmasan kezelt ügy a lehető legszélesebb nyilvánosságot kapta, ami komoly politikai következményekkel járhatott. Elég, ha a protestáns országokra, elsősorban a német birodalom rendjeire gondolunk, akik joggal mondhatták ezután, hogy az egymást irtó katolikusoktól semmi jót nem lehet várni. Veszélybe kerülhettek a birodalmi segélyek, amelyek nélkülözhetetlenek voltak a háború folytatásához, de ami a legfőbb, Erdély további szerepe is megkérdőjeleződött a majdani koalícióban. Rómában attól féltek, hogy egy ilyen ingatag háterszággal a fejedelem nem tudja eljátszani azt a szerepet, amelyet neki szántak és nem lesz képes visszaverni azokat a támadásokat, amelyek török és tatár részről fogják érni területét.

Ráadásul Lengyelországban Jan Zamoyski személyében hatalmas pártfogója akadt az igazságot követelő Báthory Andrásnak, akit politikai lépései miatt gyanakodva figyeltek

¹⁹ L. a 16. jegyzetet és *Horn Ildikó*: Báthory András. Budapest, 2002. (a továbbiakban: *Horn*) 185. o., valamint Archivio Segreto Vaticano (ASV) Fondo Borghese III. Vol. 18. 175v.

²⁰ Ladó fogarasi tartózkodásához l. *Carrillo*, II. 34. o.

²¹ MTAK Veress-hagyaték, Ms. 419. II. 757.

²² ASV Fondo Borghese III. Vol. 18. 166v.

²³ *Hurmuzaki*, IV/II. 1–3. o.

²⁴ Az első a pápának ez ügyben írt levelének kinyomtatásától Zamoyski még visszatartotta. *Horn*, 185. o.

²⁵ Mivel a szenátus előtt decemberben hangzott el a beszéd, a fejedelem február 10-i levele pedig nem említi a művet, valószínűnek tartom, hogy valamikor 1595 tavaszán jelent meg. Ezt támasztja alá Visconti 1595. május 25-én kelt levele, aki úgy tudja, hogy Prágában és Grazban is megjelentek a krakkói gyűlésen mondottak. Nunciások, 79. o.

Rómában. A nagykancellár nem volt híve a háborúnak, és félt, a vizzályt arra fogja felhasználni, hogy valamelyik Báthoryt segítse az erdélyi trónra.²⁶ Ebben az esetben viszont az a veszély fenyegetett, hogy a fejedelemség nem lép be a koalícióba, az örökös tartományok és Itália pedig minden addiginál nagyobb veszélybe kerülnek. Ez volt igazából az egyetlen pont, ahol felmerült a bíboros felelősségének kérdése a véres nyári eseményekben. Ezért került komolyan szóba a bíboros Örök Városba hozatala, sőt még az is felmerült, hogy ezt erőszakkal tegyék meg.²⁷ A Szentszék számára tehát létfontosságú volt az egymás torkának ugró Báthory rokonok közti béke helyreállítása.

1594 decemberében²⁸ Erdélybe érkezett a „vizsgálóbiztos,” Malasina helyett Arnulf Uchański sulejówi apát személyében, mivel Rómában úgy döntöttek, hogy a lengyelországi nuncius inkább Báthory András lépéseit kísérfje figyelemmel. Uchańskit, akinek személye a bíboros számára is elfogadható volt, a fejedelem nyilvános kihallgatáson fogadta, ahol a lengyel országgyűlésre küldendő erdélyi követ küldetését is megtárgyalták. Néhány nappal később kerítettek sort egy magánkihallgatás keretében arra, ami Uchański jövetelének igazi oka volt, vagyis az apát által *funestissimus casus*nak nevezett rokongyilkosságra. A levelet, amely részletesen beszámol a kínos jelenetekben nem szűkölködő beszélgetésekről, kulcsfontosságúnak tartjuk a felek további magatartásának megértése szempontjából, ezért az alábbiakban részletesen ismertetjük.

A fejedelem Uchański küldetésének igazi okait a kötelező udvariasság szabályait betartva hallgatta meg. Ez mindenekelőtt az apát megbízóinak szólt, aki nem csak Malaspinát, hanem magát a Szentszékét képviselte Gyulafehérváron. Uchański először is fontosnak tartotta hangsúlyozni, hogy az adott helyzetben a Szentszék a Báthory család István által megalapozott nimbuszának megtartását mindennél előbbre valónak tartja, már csak azért is, mivel a két testvért a lengyel országgyűlés honosította, az ügy tehát Lengyelországot is érinti. A lengyel király István utódjaként és Jagelló Anna révén rokonaként, személyesen is érintett az ügyben. Nem mulasztotta el hangsúlyozni azt sem, hogy erdélyi küldetésére nem csak Zsigmond lengyel király közbenjárásának eredményeként, hanem a lengyelországi pápai nuncius és Cinzio Aldobrandini államtitkár, végző soron tehát a pápa kifejezett kívánságára és utasítására került sor. A fejedelem hasonló előzékenységgel válaszolt, köszönetet mondott a király és az államtitkár aggodalmáért és kitüntető figyelméért ennek a szomorú esetnek az orvoslásában. De mivel a lehető legigazságosabb okok készítették arra, hogy azt tegye, amit tett, nem érti, miért fordultak a szentatyához. Új, sőt hallatlan dolognak nevezte, hogy egy olyan ügyben, amelyben uralkodóként ítéletet hozott, a pápához fellebbeznek. Ezzel az erdélyi rendek sem értenek egyet, ráadásul már kimerítően tájékoztatta az ügyben a szentatyát, aki alaposan megismerhette az egész ügyet. (Láthattuk, hogy a Fabio Gengának átadott instrukció valóban bőségesen, a legapróbb részletekbe menően taglalta a lázadók elvetemültségét és aljasságát.)

Az apát erre azt válaszolta, senki sem kételkedik abban, hogy a jognak megfelelően, igazságosan járt el, de Rómában attól félnek, hogy egyesek, akiknek érdekében áll a rokonok közti vizzály elhíntése, elszakíthatják a közte és unokaöccsei közt fennálló vérségi köteléket. Ami a pápa döntőbíráskodását illeti, egyáltalán nem szokatlan dolog, hogy

²⁶ Horn, 188–189. o.

²⁷ Uo. 187–190. o. és ASV Fondo Borghese III. Vol. 771. 193r.

²⁸ Veress tévesen január végérc teszi az apát megérkeztét, v. ö. Carrillo, I. 112. o. Uchański levelét I. Archivio Doria-Pamphilj (ADP) Fondo Aldobrandino (FA) b. 5. 124r–126v.

egy uralkodó alávesse magát a szentatya ítéletének, a rendekre pedig nem tartozik ez a családi viszály. És mivel az ő megkérdésük nélkül ítélezett, az ügyet is az ő beleegyezésük nélkül lehet a pápa elé vinni, aki különben is egyedül jogosult arra, hogy egyházi személy felett ítélezzék. Arra, hogy már mindenről informálta őszentségét, az apát azt válaszolta, még alaposabban és még körültekintőbben kell tájékoztatni, hogy minden részletet ismerve tudjon igazságot szolgáltatni. A fejedelem három nap gondolkodási időt kért a válaszára, amiért cserébe azt kérte, hogy elmondhassa tettének okait, időben ifjúkoráig visszamenve. Mikor tehát István király elhagyta az országot, azt tizenkét tanácsúrra bízta, amiről értesülvén unokaöccse, ifjabb Báthory István, hatalmas haragra gerjedt, és a tanács vezetőjét, akit ellenségének gondolt, meg akarta öletni. Ez volt az első árulása. István király e hírek hallatán három tanácsosra bízta az országot, akik közé megint nem került be ifjabb Báthory István, és gyilkos szándékában akkor is kitartott, amikor egyetlen kormányzó maradt (azaz Ghiczy János), éppen az, akit kezdettől fogva halálra szánt. Ez volt a második illetve harmadik árulása.²⁹

Báthory István után Boldizsár következett. Boldizsár hosszú külhoni peregrinációjából hazatérve rögtön szervezkedni kezdett és mindent megtett, hogy a tanácsurakat és a rendeket ellene, az ifjú tapasztalatlan uralkodó ellen fordítsa. Miután igyekezete sikertelen maradt, Istvánnal együtt elhatározta, hogy megmérgezik, amire a kancellár esküvéje szolgáltatott alkalmat. Törökországból hozattak mérget, ám egy, a fejedelmet kedvelő, közelebről meg nem nevezett csasz értesült tervükről, és méreg helyett egyszerű gyökeret küldetett Boldizsárnak. Azután pisztollyal akarták megölni, amelyet Boldizsár állandóan a zsebében hordott, hogy a fejedelmet a hálószobájában ölhesse meg. A pisztolyt Zsigmond, állítása szerint, a saját szemével látta. Unokaöccse végül mindenkivel lepaktált, csak hogy félreállíthassa az útból; azt tervezte, hogy élve vagy halva a töröknek adja át. Erre bizonyítékul a fejedelem azokat a leveleket hozta fel, amelyeket Boldizsárnál találtak, mikor lefogták. Az apát akkor megkérdezte, honnan tudták még Boldizsár fogásba vetése előtt, hogy mit tartalmaznak azok a levelek, amire Zsigmond azt felelte, hívei hívták fel rájuk a figyelmét.

A kardinális ellen nem tudott, és nem is akart semmit felhozni. Csak azért koboztatta el birtokait, mert attól tartott, hogy a kivégzett személyek szolgálói elfoglalják a várakat, és onnan árthatnak neki. Mikor az apát azt kérte a fejedelemtől, hogy adja vissza András javait, azt válaszolta, tüstént visszaadná, ha a bíboros nem írt volna ellene olyan levelet, amelyekben őt kegyetlen zsarnoknak festette le. Azokat az irományokat egy kedves híve küldte meg neki a császári udvarból.³⁰ Kérésére Jósika kancellár előadta a leveleket, amelyeken Uchański felismerte Carrillo kézírását. Később kiderült, hogy hazugságot tartalmaznak, ezért tagadta, hogy a bíboros írta volna azokat, és kijelentette, még ha valódiak lettek volna is a levelek, akkor sem érdemelt volna Báthory András akkora büntetést,

²⁹ Báthory Zsigmond állításai csak részben felelnek meg az igazságnak. A tizenkét tanácsosra bátyja, Báthory Kristóf halála, 1581 után bízta csak az országot. Köztük volt Ghiczy János, a későbbi kormányzó is. A hármas tanácsnak nem volt tagja, mivel Báthory István Várad élére helyezte. Forrásaink alátámasztják a fejedelem azon állítását, hogy ifjabb Báthory István és Ghiczy János közt személyes nézeteltérés volt, mivel István Ghiczy helyére akart lépni a kormányzásban, de arról egyelőre nincsenek információk, hogy mikor támadt személyes ellentét köztük. A Báthory István halála után bekövetkezett belpolitikai válságról és az udvari frakciókról legújabbban l. *Horn*, 120–127., 130–132. o. Ezt az ellentétet táplálhatta a váradi kapitányság elnyerése is, amely a fejedelemség legfontosabb katonai tisztsége volt, és amelynek élére éppen Ghiczy halála után helyezte unokaöccsét az ifjú Báthory Zsigmond.

³⁰ Az akkor Prágában tartózkodó Carrillóról van szó.

hogy megfosszák javaitól. A bíboros és testvére mindenben alávetették magukat a pápai döntésnek, ezért a fejedelemnek is követnie kellene példájukat. Erre Zsigmond a már említett érveket adta elő, hozzátéve, hogy unokatestvérei gyűlölik őt. Ha alávetné magát a pápa ítéletének, akkor András és István eljárását is fel kellene tárnai, a legapróbb részletekig. Uchański azt felelte, hogy semmilyen bántódás nem fogja érni személyét, és mégis csak más dolog önként alávetnie magát, mint ha azt más felszólítására tenné. A fejedelem azonban megmaradt előbbi elhatározásában. A többi kérdésben, István és felesége, illetve Boldizsár özvegye vagyonát illetően, amelyek ügyében az apátot szintén megbízták, három napon belül választ ígért, amivel azonban egészen december utolsó napjáig késlekedett, noha Simone Genga közvetítésével több alkalommal is az ügy kedvező kimenetelével kecsegtették, és a bíboros javainak visszaadására bíztatták. Még Uchański tanácsát is kikérték, aki két dolgot javasolt: 1. mivel a törvényes eljárást mellőzve végezték ki az urakat, jobb az egész ügyet házon belül tartani, és mindent a tanácsosokra hárítani. 2. adja vissza a testvérek elkobzott javait. Úgy tűnt, hogy mindkét tanácsát megfogadják, sőt Zsigmond azt is megígérte, hogy a Báthory testvéreknek mindent visszaad, amikor két olasz, Mosto és Pompeius³¹ hírül hozták, milyen beszédet tartott a bíboros a lengyel szenátus előtt. Erre a fejedelem mindent visszavont. Uchański újabb magánkihallgatást kért, hogy választ kapjon, aláveti-e végre magát a fejedelem a pápai döntőbíráskodásnak.

Sok mellébeszélés után Báthory Zsigmond két tanácsúr társaságában december utolsó napján fogadta az apátot; a lengyel országgyűlésre Sennyey Pongrácot jelölték ki, akinek mindenben a lengyelországi pápai követ, Germanico Malaspina nuncius útmutatásai szerint kellett eljárnia. Az összes többi kérdésben nemleges választ kapott, mondván, hogy a bíborosnak veszélyes lenne várakat visszaadni, a pápát pedig megfelelően tájékoztatta a történekről. Sennyey küldetését az apát örömmel fogadta, és egyúttal kérte a fejedelmet, üzenjen valamit a lengyel királynak magánúton is, mert amit sok érveléssel megtámasztva előadott, a legnagyobb gyalázatára válik majd, mivel kizárólag a saját haszna keresését, és nem a megbékélés szándékát fogják kiolvasni belőle. Nem igazságos, hogy a bíborostól mindent elvegyenek, mert semmilyen bünt nem követett el, azokat a bizonyos leveleket is ártatlanságának védelmében írta. Végezetül az apát hangsúlyozta, hogy nem beszámolni kell özsentségének, hanem a kompromisszum érdekében az ő ítéletére kell bízni az ügyet, amiről írásos nyilatkozatot kért. A fejedelem erre azt válaszolta, hogy Istennek ajánlja ügyét. Az audiencia ezzel véget ért.

Nem sokkal később az apátot felkereste Simone Genga és a lengyel királynak, illetve a nunciusnak szóló leveleket és hitlevelet adott át. Arra a kérdésre, mit mondjon a fenti személyeknek, azt a választ kapta, hogy mivel mindent hallott a fejedelemtől, külön levél nem szükséges. Báthory Zsigmond ezután pihenés céljából elutazott Gyulafehérvárról, Simone Gengát pedig újra Uchańskihoz küldte tanácsért. Az apát megint megpróbálta elérni, hogy a fejedelem adja írásba a bíboros ártatlanságát. Genga január 1-én a fejedelem után ment, 5-én fel is kereste, de semmit nem végzett, mert Zsigmond csak a régi nótát fújta, és feledékenységére hivatkozott; amikor visszaindult, magával vitte a fejedelemnek írt leveleket is. Ugyanakkor az apát is visszaadta a hitlevelet, mondván, addig nem megy el, amíg nem kap egyenes választ kérdéseire a fejedelemtől. A levél hátralévő részében

³¹ Giovanni Battista Mosto jeles madrigálszerző 1592-ben került Gyulafehérvárra. Az ő nevéhez fűződik az udvar zenei életének a megszervezése. *Barlay Ö. Szabolcs*: Romon virág. Fejezetek a Mohács utáni reneszánszról. Budapest, 1986. 335–340., 350–355. o. A másik zenésztől, Pompeius Panichius Bononiensisről nem tudunk közelebbit.

Uchański a hadihíreket ismertette.³² Gyulafehérvári tartózkodásának további részletei nem ismeretesek; január 25-én még Erdélyben, Kolozsváron tartózkodott.³³ A várost hazafelé tartva érinthette, mert február elején már nem találjuk az országbán.

Látogatásának mérlege bizonyosan nem volt pozitív; ezt tanúsítja a fejedelem Fabio Gengához írt dühödtt hangú levele, amelyben azzal vádolta az apátot, hogy a bíboros felbérelt embere.³⁴ A fentebbi levélből láthattuk, hogy ez nem volt igaz, de azt is, hogy Uchański, megbízásának megfelelően, egyáltalán nem bánt kesztyűs kézzel Báthory Zsigmonddal és felelősségre vonta tetteiért. A fejedelem leveléből értesülünk arról is, hogy Báthory András újabb ütőkártyát játszott ki ellene; beküldte azt az 1594. július 27-ei keltezésű, Báthory Boldizsárnak írott levelét, amelyben a fejedelem felajánlotta volna unokaöccsének a trónt.³⁵ Zsigmond hosszasan bizonygatta szentszéki követének, hogy a levél hamis, sem a keltezése, sem a stílusa, sem a pecsét nem egyezik, és arra kérte általa a szentatyát, hogy fossa meg bíborosi rangjától unokaöccsét. Joggal érezhette, hogy sarokba szorították; minden ellene szólt, a lengyel király és Zamoyski világosan tudtára adták, hogy nem hisznek neki; Báthory András a császári udvarba is írt, ahol az Erdély és a Habsburgok közti szövetség megkötése érdekében éppen akkor nehéz, sok nézeteltéréssel és bizalmatlansággal terhelt tárgyalások folytak. A Szentszék vizsgálóbíztost küldött, amivel szintén jelezte, hogy legalábbis aggályosnak tartja a bíboros kisemmizését. Uchański gyulafehérvári útja, illetve az azt követő hetek jelentették a csúcspontot, akkor érte a Vatikán részéről a legerősebb nyomás a fejedelmet.

Amikor azonban Rómában kiválasztották Alfonso Viscontit, az erdélyi pápai nunciust és elkészítették számára az instrukciót, mégis Gyulafehérvár érdekeit tartották szem előtt, és nem a Lengyelországba menekült Báthory testvérpár igazságát; bár azt nem mondhatjuk, hogy az utasítás ne szentelt volna tág teret a problémának, mivel külön független szólt erről, s a nuncius feladataként a felek kibékítését jelölte meg. Az elkobozott javakért Erdélyen kívüli birtokokat kellett volna kapnia Andrásnak és Istvánnak, bár a részletekről semmit nem tudunk meg. Az utasítás január 15-i keltekor még nem tudták, hogy Zsigmond megszerezte az említett, július 27-ei levél másolatát, ezért tartalmát nem is kívánták a tudomására hozni. Elfogadták a fejedelem érvelését, a Boldizsár és István ellen felhozott, húsz pontba szedett vádakot, és – nem foglalva állást a valódiságot illetően – taktikai lépésének tudták be megírását.³⁶

A Szentszék magatartása Báthory Zsigmond javára történő megváltozásának hátterében a nagypolitikában végbemenő események álltak. Elég egy pillantást vetni Carrillo jezsuita atya levelezésére, hogy ezt megértsük: Uchański még el sem hagyta Erdély területét, amikor Prágában aláírták a fejedelemség és II. Rudolf közötti szövetség okmányait.³⁷ Az egyezménybe belefoglalták Mária Krisztierna és Báthory Zsigmond között létesítendő házasságot is, ami a Szentszék kitartó és igen erőteljes nyomására történt.

³² E rendkívül izgalmas jelentés további, a fejedelmi propagandát érintő vonatkozásaival másutt foglalkozom.

³³ Carrillo, I. 112. o.

³⁴ Carrillo, II. 425–429. o.

³⁵ *Wolffgangi de Bethlen: Historia de rebus Transylvanicis*. Tom. III. Cibinii, 1783. (a továbbiakban: *Bethlen* III.) 420–423. o.

³⁶ „Puo però essere che il principe abbandonando lo stato, volesse fare di necessità virtù, et che con quella lettera procurasse di coprire maggiormente la dissimulazione, con la quale era sforzato di procedere.” Nunciások, 66. o.

³⁷ A január 28-i szerződés aktáinak kritikai kiadását l. *Roderich Goos: Österreichische Staatsverträge. Fürstentum Siebenbürgen (1526–1690). Veröffentlichungen der Kommission für Neuere Geschichte Österreichs* 9. Wien, 1911. 226–231. o.

Az idő sürgetett, Szinán előző évi sikerei után a következő évre Bécs ostromát ígérte, Róma és Prága számára létfontosságú volt, hogy újabb frontot nyissanak a török hátában. A Báthory Zsigmond ellen meginduló vizsgálat, illetve annak folytatása viszont azzal fenyegetett, hogy Erdély nem csatlakozik, így a királyi országrész magára marad a harcban. Ráadásul aggasztó hírek érkeztek a Báthory testvérek török kapcsolatairól, Szinán nagyvezír ajánlatáról, aki Istvánt akarta Erdély trónjára ültetni.³⁸ Ezzel szemben Báthory Zsigmond személye, aki többször, és több csatornán keresztül is kifejezte elkötelezettségét a *respublica christiana* iránt, a vatikáni érdekek szempontjából sokkal értékeesebbnek számított, mint az angol királynővel, a protestáns választókkal, és a Szentszék által nem kedvelt, kiismerhetetlen Zamoyskival kapcsolatot tartó Báthory testvérek. Az erdélyi uralmaváltás túlságosan magas ár lett volna, amelyet a Vatikán nem akart megfizetni; előnyösebb volt tehát az ügyet a kulisszák mögött elintézni, Báthory Andrást hallgatásra, Zsigmondot pedig engedékenységre bírni. Az instrukció a nuncius lelkére kötötte, hogy mindenhová kövesse az ifjú uralkodót, férközzön a bizalmába, tájékozódjon terveiről, céljairól, adjon tanácsokat neki, mivel tanácsadói szinte kivétel nélkül eretnekek.³⁹

Fabio Genga másik feladata a Szentszék katonai és anyagi segélyének kieszközlése volt. Amikor 1595 júniusában hazaindult,⁴⁰ saját szemével győződhetett meg arról, hogy teljes erővel folyik a pápai csapatok felállítása, hadbiztosok járnak szerte Itáliában, hogy a nyári hadjáratra megfelelő számú zsoldossereggel indulhassanak Magyarországra. A sereg élére a pápa unokaöccsét, Gianfrancesco Aldobrandinit jelölte, akinek feladata a császári, és az erdélyi sereggel való együttműködés volt.⁴¹

Az erdélyi hadmozdulatot is magában foglaló hadművelleti terv elfogadásában nem kis szerepet játszott az erdélyi követ; az általa előadottak ugyanis nagy figyelmet keltettek. Az általa benyújtott *Discorso*⁴² hét fő érvet hozott fel Erdély támogatásának kérdésében és három dolgot kért. Az érvek a következők: A fejedelem erős és sikeres hadsereg fölött rendelkezik, engedelmes országot kormányoz: „a nemeslelkű és bölcs fejedelem Isten segítségével csodálatos sikereket érhetne el ebben a háborúban, kivételes bölcsességét legutóbbi intézkedései is megmutatták, amikor úgy rendezte el dolgait, hogy ne kelljen többet félnie alattvalói hűtlenségétől”. A nyári leszámolásokat, ellentétben az instrukcióval, Genga itt már egyenesen az uralkodói erények egyik megnyilvánulásaként adta elő, megkerülve ugyanakkor azt a kényes kérdést, hogy a megtorlások a fejedelem katolikus családtagját sem kerülték el. Sőt egyenesen ebből próbált erényt kovácsolni, amikor a háború addigi nem túl sikeres eredményeit összefüggésbe hozta a leszámolásokkal: „Ha a fejedelmet nem akadályozták volna meg a lázadók abban, hogy elinduljon, a háború ügye most egészen másként állna, mivel a szerencsétlen rációkat a törökök közt végzett nagy mérsárlás után újra alávetették, ők azonban látván, hogy a baj csak az említett árulok miatt következett be, megőrizték jó akaratukat a fejedelem iránt és újra felajánlották szolgálataikat és készek fellázadni.”⁴³ Erdélyt alkalomadtán megsegítenék a rácok, a bolgárok

³⁸ Kruppa Tamás: Erdély és a Porta 1594–1597. évi békealkudozásainak történetéhez. *Századok*, 2003. 603–651. o.

³⁹ Nunciusok, 51. o.

⁴⁰ Carrillo, II. 181–182. o.

⁴¹ Az 1595. évi hadjáratról Florio Banfi: Gianfrancesco Aldobrandini magyarországi hadivállalatai. *Hadtörténelmi Közlemények*, XL. (1939.), 16–33. o.

⁴² *Discorso del Signore Fabio Genga fatto a papa Clemente VIII. sopra le cose di Transilvania, l'anno 1595.* In: Giacomo Bascapé: *Le relazioni fra l'Italia e la Transilvania nel secolo XVI.* Roma, 1931. (a továbbiakban: *Bascapé*) 173–176. o.

⁴³ *Bascapé*, 174. o.

és a lengyelek is. A következő érv földrajzi természetű; Erdélyt a természet erőddé tette, amely ráadásul elég gazdag ahhoz, hogy egy egész hadsereget átteleltessen, és tavasszal onnan indítsanak hadjáratot Konstantinápoly felé, amely Erdélyhez jóval közelebb van, a Balkán török helyőrségei pedig a lázongó keresztény lakosság és a magyarországi háború miatt szinte teljesen kiürültek, úgy hogy szabad az út Konstantinápoly felé.⁴⁴ Az utolsó érv a hadvezérlettel kapcsolatos; Genga azt ajánlotta, hogy a Konstantinápoly ellen vonuló hadsereget Báthory Zsigmond vezesse, mivel a magyarok szívesebben harcolnának egy magyar, mint egy idegen parancsnok alatt és hűségesebbek is lennének hozzá. A pápának meg kellene meggyőznie a császárt, akiről a *Discorso* is kénytelen elismeri, hogy bizalmatlan Báthory Zsigmond személyével kapcsolatban. Ezzel szemben a fejedelem már kimutatta jóakarátát, amikor elhagyva a bevált hűséget, török támadásnak tette ki magát és országát. A pápa járjon közbe érdekében az uralkodónál, akihez amúgy is szövetségi viszony fűzi.⁴⁵

Ami a segítség módját illeti, katonaságra, pénzre és szövetségésekre van szüksége. A katonaságon itt azt a pápai hadsereget értette, amelynek toborzása ekkor már gőzerővel folyt. Őket is természetesen a *Transilvano* vezetné, mivel az előző évi tapasztalatok azt mutatták, hogy a németek és az olaszok nem férnek össze. A fejedelem viszont közmondásosan szereti az olaszokat, ezért sokkal jobban ellátná és becslélné őket. A magyar katonaság jóval olcsóbb, így ugyanannyi pénzből nagyobb hadsereget tudna felállítani. Ami a szövetségéseket illeti, Erdély fejedelme elsősorban a spanyol, és a lengyel királyra, illetve az orosz cásra számítana. Forrásaink tanúsága szerint Fabio Genga 1594. november 7-én adta elő megbízatását a pápa előtt,⁴⁶ a *Discorso* hónapokkal később született meg. A szöveget kiadó Giacomo Bascapé 1595-re datálta az orációt. A rendelkezésre álló adatok alapján pontosíthatjuk a szöveg keletkezésének idejét; mivel tényként kezelte a császár és a fejedelem között január 28-án kötött szerződést, februárban pedig Genga Firenzében tartózkodott, így valószínű, hogy valamikor márciusban, vagy áprilisban született.

Fabio Genga, mint arra már utaltam, október vége óta folyamatos kapcsolatban állt Gyulafehérvárral, ahonnan további utasításokat és friss híreket várt és kapott. Ennek szép példája a fejedelem november 22-ei, prágai ügynökéhez, Alfonso Carrillóhoz írt levele, amelyben friss harctéri hírekről tájékoztatta Rómában időző követét, majd függelék formájában tíz pontba sorolta az okokat, amelyek miatt Erdélyben bizonyosra veszik, hogy a következő évben a török a fő csapást nem a királyi országgrészre, hanem Erdélyre fogja mérni. Ez létfontosságú a Porta számára, mivel Moldva, a Havasalföld és Erdély elszakadása állandó fenyegetést jelent a hátában, különösen a fejedelemség Várad és Temesvár környéki területei, a Havasalföld és Moldva pedig a török és tatár sereg felvonulási útvonalát illetően. A román vajdaságokból szerzik be a Konstantinápoly ellátásához szükséges élelmiszert. Végül a vazallusok engedetlenkedése súlyos presztízsveszteséget jelent a Porta számára, amelyet nem hagyhat megtorlatlanul.⁴⁷

Egy nappal később a fejedelem ugyanilyen tartalmú levelet írt Fabio Gengának; ebből hiányzik a függelék, ellenben két példánya is megtalálható Rómában, az államtitkárság aktái között. Csupán egyetlen mondatban tér el egymástól a két szöveg, amely ékesen

⁴⁴ Bascapé, 174–175. o.

⁴⁵ Uo. 176. o.

⁴⁶ Erről l. a római velencei követ, Paolo Paruta november 12-i jelentését: Documente IV. 150–151. o.

⁴⁷ Ugyanilyen tartalmú levelet kapott egy nappal későbbi dátummal Alfonso Carrillo is: *Carrillo*, II. 135–139. o.

bizonyítja, hogy az erdélyi követ diplomáciai manővereit, kulisszák mögötti egyezkedéseit, hogyan segítették a szinte nap, mint nap Gyulafehérvárról és Prágából érkező friss hírek. Az egy mondatnyi eltérés háromezer tatár megölését adja hírül, amely első látásra talán nem tűnik olyan fontos hírnek, de igen jól jöhetett a harctéri sikerekre váró és vágyó Kúria, és persze az ura érdekét képviselő erdélyi követ számára.⁴⁸

A Gyulafehérvárról érkező híradásokat olvasva további egybeesések figyelhetők meg. A *Discorso* Moldva és Havasalföld csatlakozásával számol; Áron moldvai vajda, állította Genga, többször is jelét adta törökellenességének, és titokban a Havasalföld urával is megegyezett, amelyről Carrillo Fabio Gengának és a fejedelemnek írott leveleiben is olvashatunk.⁴⁹ A *Discorso* második pontja jelentős erdélyi győzelemről, négyezer levágott törökről és negyven elfogott, lőszerral és ágyúkkal megrakott hajóról számol be. Ez a hír Carrillo Fabio Gengához írott, október 11-én kelt leveléből származik.⁵⁰

A téli hadviselés ötlete szintén a levelezésanyagban merült fel először. A fejedelem idézett, november végén kelt levele szerint a török a Havasalföldön akar áttelelni, hogy utána Erdélyre támadjon, ezért arra készül, hogy csapatait oda küldje, és elűzze az ellenséget. Jósika István erdélyi kancellár is Fabio Gengára hivatkozott,⁵¹ amikor a Szentszék azon, általa alapvetően elhibázottnak minősített elgondolását említette, hogy nem finanszírozza a téli hadviselést, ami miatt súlyos helyzetbe kerülhetnek a Moldvában, a Havasalföldön és a Lugos környékén áttelelő, jelentős létszámú erdélyi csapatok. Jósika levele más szempontból is igen érdekes: a téli hadműveletek fontosságát ecsetelve megjegyezte, hogy most ugyanazt csinálják az erdélyi csapatok, amit Hunyadi János és Mátyás király idejében is megtettek, vagyis a Balkánon 1443–1444 telén folytatott hadműveletek és a Szabács megvívásával végződő 1475–1476. évi hadjárat példája is ott lebegett az erdélyi stratégiák szeme előtt, amikor kidolgozták a balkáni hadjárat tervét.

A fentebb említett, szinte szövegszerű egyezések arra utalnak, hogy a Rómában tartózkodó erdélyi követet folyamatosan ellátták friss hírekkel, háttéranyagokkal, amelyek nagyban segítették kényes diplomáciai megbízatásának teljesítésében. Ezt próbálta előmozdítani a *Discorso* egy, a dicső múlthoz méltó, grandiózus törökellenes háború víziójának felvázolásával, amelynek lényege, hogy nem védekező, hanem támadó háborút kell vívni, és azt Erdély területéről kell elindítani Konstantinápoly felé. A hadsereg több mint fél tucat nemzet katonáiból állna, de főleg kelet-európaiakból, akiket Erdély fejedelme vezetne. Ez az elképzelés lényegesen különbözött attól a haditervtől, amelyet Prágában fogadtak el, és ami, ha éppen nem a védekező háború hívei kerekedtek felül, a Bécs előterében lévő várak, majd Buda és a főváros környékén fekvő erősségek elfoglalásával számolt. Amit Erdély ura szorgalmazott, az tulajdonképpen a „nagy” Báthory István politikai végrendeletének a végrehajtása lett volna, aki egy Erdély vezette nemzetközi koalíció élén akarta célkitűzését megvalósítani.

Amikor Rómába megérkezett Győr elestének híre, és elkezdődtek a lázas előkészületek a következő évi hadjáratra, előkeresték azokat a régi terveket, amelyek ügyében Báthory István a 80-as évek közepén folytatott tárgyalásokat a pápai kúriával. Ez volt

⁴⁸ A neki címzett és a Carrillóéval egy mondat kivételével szó szerint egyező függelék I. Documente privitoare la Istoria Românilor. Vol. XII. Cul. *Eudoxiu Hurmuzaki*. București, 1903. (a továbbiakban *Hurmuzaki* XII.) 24–25. o. A Gengának írt levelet I. Documente IV. 151–154. o.

⁴⁹ Az október 11-én, és november 22-én kelt leveleket I. *Carrillo*, I. 86., 92. o.

⁵⁰ Uo. I. 85–86. o.

⁵¹ 1595. február 12-i, Carrillónak írt levelét I. Uo. I. 118. o.

az a haditerv, amelyet Báthory András 1584. évi római követségén a pápa elé terjesztett, amelynek egyik rövid, tömör megfogalmazása a vatikáni kéziratár egyik kódexében található *Parere di Stefano re* című irat.⁵² A *Genga Discorsójában* szereplő elemek mindegyike, a lengyelek, magyarok, a két román vajdaság, Moldva és a Havasalföld összefogása, a balkáni népek, a görögök és a bolgárok fellázítása, a hadsereg nyugat-európainál alacsonyabb zsoldja, végül a támadás iránya mind megtalálható a *Parerében*. Az irat e többnemzetiségű hadsereg létszámát 50 ezer lovasban és 40 ezer gyalogosban állapította meg, amely a szárazföldön indított offenzívával egy időben egy tengeren indított támadással is számolt. Ennek célja a Konstantinápoly elfoglalása illetve az Oszmán Birodalomnak európai területeitől való elvágása lett volna. Ez a grandiózus terv azonban igazi nemzetközi összefogást kívánt, és csak a Földközi-tenger másik nagyhatalmának, a Spanyol Királyságnak a segítségével lehetett megvalósítani.

A katonai és anyagi segítség elnyerését szolgálta a pápa unokaöccse, Gianfrancesco Aldobrandini 1594 decemberi madridi útja, amelynek nem titkolt célja a katolikus király anyagi és lehetőség szerint katonai segítségének kieszközlése volt. Az Aldobrandini számára készült követutasítás⁵³ első kézből tudósít a pápai politika célkitűzéseiről is, mivel az instrukció egyik fogalmazványa előtt olvasható bejegyzés szerint az irat VIII. Kelemen saját kézírása.⁵⁴ A viszonylag terjedelmes követutasítás egy, a *Pareréhez* hasonló grandiózus török elleni vállalkozást vázol fel, egy olyan nagy ligát, amelybe keleten a perzsák és az oroszok, nyugaton az angolok, franciák, hollandok, spanyolok a Habsburg Birodalom, Lengyelország, Magyarország, Erdély, Moldva, a balkáni népek és természetesen Itália foglalnak helyet. Az összkeresztény koalíció felállításáról, a perzsák bevonásával együtt, a XV. századtól kezdve rengeteg tervezett készült, VIII. Kelemen csupán elődei elképzeléseit elevenítette fel. A követutasítást a Magyarországon kialakult katonai helyzet elemzésével kezdte, és felhívta a követ figyelmét arra, hogy a királynak mindent részletesen el kell magyaráznia. Sorra vette a magyar végvári rendszer fontosabb várait, majd arra a következtetésre jutott, hogy Győr eleste után a török, illetve Szinán nagyvezír következő logikus lépése Bécs megtámadása lesz, ami 1595-ben várható. Mivel a császárváros nincs kellőképpen megerősítve, rövid idő múlva el fog esni, utána az örökös tartományokban nem marad olyan erősség, amely hosszú ideig dacolhatna a török előrenyomulással. A következő cél pedig már Itália, és szintén hamarosan az ellenség kezébe kerül, mert az várhatóan összefog a dalmát területeken igen nagy hatalomra szert tevő uszkókokkal. Itália elfoglalása után az oszmánok a tengeren is átveszik a hatalmat, tehát Spanyolország sem lesz biztonságban.

A helyzet drámai felvázolása után tért rá az instrukció az orvoslás módjaira. Levonva a múlt tanulságait, támadó háborút javasolt, majd sorra vette a háború szempontjából szóba jövő országokat. A haditervhez érve Báthory István és V. Sixtus e témában folytattott, és a *Parere* kapcsán már említett részletekre hagyatkozott, de meglepő egyezéseket fedezhetünk fel *Genga Discorsójával* is. Erdély, mondja az instrukció, 30 000 lovas képes kiállítani, ugyanannyit, mint Moldva, amelynek vajdája, jóllehet eretnek, egyértelmű

⁵² Kiadva Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király levelezése. II. k. (Monumenta Transsilvanica). Gyűjt. Veress Endre. Kolozsvár, 1944. 278–279. o.

⁵³ Erdélyt és Moldvát illető részét I. Documente IV. 147–150. o. A teljes szöveg: Die Hauptinstructionen Clemens' VIII. für die Nuntien und Legaten an den europäischen Fürstenthöfen (1592–1605). Hrsg. Klaus Jaitner. Tübingen, 1984. 278–303. o.

⁵⁴ Az instrukciót I. ASV Fondo Borghese III. Vol. 17A. ff. 57r–89r., fogalmazványát 49r–52v.

támogatásáról biztosította a pápát két levelében is. A Genga féle irat is ugyanekkora hadseregről tesz említést, de a Havasalföld haderejével együtt. Az instrukcióban ugyan fel sem merült a vajdaság neve, de szó sincs arról, hogy Rómában megfeledeztek volna e fontos szövetségesről. Amikor az erdélyi követség megérkezett Rómába, a Havasalföld még nem szakított a portával, Mihály vajda ugyanis óvatos volt, hiszen megfelelő biztosítékok hiányában öngyilkosság lett volna a lázadás. Báthory Zsigmond Alfonso Carrillóhoz írott, november 22-ei levelében számolt be először arról, hogy sereget küldött a Havasalföldre, hogy szép szóval vagy erővel rávegye annak urát a csatlakozásra. Ugyanezt írta Fabiónak is Rómába, az a levél azonban nem maradt ránk.⁵⁵ A hír leghamarabb december második felére érhetett az Örök Városba, akkor azonban Gianfrancesco már elindult Spanyolországba, a Havasalföld csatlakozásáról tehát még nem tudhatott. Ezért nem számolt a vajdaság haderejével. A fentebb vázolt haditervet a pápai segédcapatok leendő vezére bő egy hónappal Madridba érkezése után, 1595 március 6-án egy a követi utasításával szinte szó szerint egyező *discorso* formájában benyújtotta II. Fülöpnek.⁵⁶ Küldetése eredményes volt; a spanyol király határozott ígéretet tett a pénzsegély folyósítására.⁵⁷

Gianfrancesco Aldobrandini Madridba érkezésével egy időben indult el Alfonso Visconti cerviai püspök is, de jóval konkrétabb elképzelésekkel a tarsolyában. Az Erdélybe küldött nuncius személyének megválasztásában különös gonddal jártak el. A kongregáció október 30-án tartott ülésén hosszú vita alakult ki a pápai küldött személyével kapcsolatban; az első helyre Antonio Caetanót Capua érsekét jelölték, a másodikra Viscontit, a harmadikra a már említett Amaltheót. Ez utóbbit a bíborosok túlságosan hideg embernek találták, a capuai érsek ellen pedig az szólt, hogy idős, nem bírná a fáradságokat, kevés pénze van, ráadásul még prágai nuncius korában megsértette az uralkodót.

A cerviai püspököt a pápa eredetileg Malaspina felváltására akarta Lengyelországba küldeni, ahová Erdély érintésével ment volna, de tervéről, mivel III. Zsigmond, Visconti személye ellen kifogást emelve tiltakozott a lengyel királyság ügyeibe való túlzott pápai beavatkozás miatt, lemondott.⁵⁸ Visconti tartózkodási helyéül Erdélyt jelölték ki, ám először Lengyelországba kellett mennie, hogy rávegye III. Zsigmond lengyel királyt a csatlakozásra.⁵⁹ az instrukciójában rögzített haditerv megvalósításához nélkülözhetetlen volt a lengyelek csatlakozása. A fentebb mondottak után egyáltalán nem meglepő, hogy a nuncius megbízatása a Genga által betérjesztett régi-új erdélyi haditerv elemeit ismételte meg; konkrétan, név szerint utalt az erdélyi követre és az általa benyújtott javaslatra, megjegyezve, hogy annak végrehajtása sokkal nagyobb haszonnal kecsegtet, mint akár Esztergom, Székesfehérvár, vagy Buda visszafoglalása, és időben is rövidebb ideig tart, mint a várak egymás utáni megvívása. Az egyesült hadsereg vezérének személyét illetően a Szentszék szintén az erdélyi javaslatot fogadta el. Külön Visconti lelkére kötötték, hogy óvatosan járjon el, mivel a magyarok császár- és németellenes érzelmei, illetve a nemzeti királyság eszméje igen veszélyes helyzetet teremthetnek, és veszélybe sodorhatják az egész vállalkozás sikerét.

⁵⁵ Carrillo, II. 135–136. o.

⁵⁶ A levélet l. Archivio General de Simancas, Secretaría de Estado, legajo 965., 106., a discorsót 108–120.

⁵⁷ Niederkorn, 203–207. o.

⁵⁸ ASV Segreteria di Stato. Nunziature diverse. Vol. 146. 457r.

⁵⁹ Ez persze nem sikerült, de részletei nem tartoznak szorosan témánkhoz. A lengyel magatartásról Niederkorn, 470–498. o.

Visconti kinevezése és állandó nunciusként Erdélybe való elküldése az erdélyi diplomácia egyértelmű sikere volt. A fejedelem mindenképpen szeretett volna udvarában tudni egy vatikáni követet, mert azt remélte, hogy rajta keresztül könnyebben tud kapcsolatot tartani a Szentszékkal, könnyebben megértetheti az erdélyi álláspontot. A Habsburg menyasszony kezéhez a *princeps* cím, és a hozzátartozó *Serenissimus* megszólítás járult, a Szentszék legmagasabb szintű diplomáciai elismerésével együtt, amellyel a Báthory dinasztia presztízse komolyan megnőtt.

A siker elérésében oroszlánszerepet játszott a Genga család is. Fabio úgy érkezett meg Rómába, hogy maga mögött tudhatta Claudio Acquaviva jezsuita rendfőnök és Ferdinando Medici toszkán nagyherceg hathatós támogatását. Acquaviva generális figyelmébe Carrillo ajánlotta az urbinóit, jól tudta ugyanis, hogy a követ szereplésétől függ a rend jövője Erdélyben. A törökös párt félreállítására megnyitotta az utat további kollégiumok felállítására, és ami talán még ennél is fontosabb volt, egy jövőbeli balkáni misszió, illetve a pravoszláv világ irányában történő terjeszkedés előtt. Nyilván ezért is nézték el Fabiónak, amikor a saját és családja homályos szerepét elhallgatva, a leszámolásokért Carrillót és a jezsuitákat tette felelőssé.

A másik nagy pártfogó, Ferdinando Medici a Gengákra saját udvaroncaiként tekintett; Simone tulajdonképpen az ő szolgálatában került először Báthory István udvarába, majd annak halála után Gyulafehérvárra. Fabio még Rómában tartózkodott, amikor arról értesült, hogy a fejedelem, bizalmának jeleként, főkamarsává nevezte ki.⁶⁰ A fejedelmi udvarban betöltött pozíciója természetesen egykori ura közvetett befolyásának megnövekedésével is járt. Ő látta el folyamatosan hírekkel a firenzei udvart, ahol részletes híradások által értesülhettek az Erdélyben bekövetkező eseményekről. Természetes volt tehát, hogy az erdélyi követséget a *granduca* is támogatta, minden rendelkezésére álló eszközzel. E támogatás eredményeként érkezett 1595 őszén Erdélybe kb. 200 főnyi firenzei kontingens Silvio Piccolomini vezetésével.⁶¹ A nagyhercegség érdekeltségét jelezte az is, hogy az Erdélybe induló Viscontit Fabio egészen Firenzéig kísérte.

Nem szabad megfeledkeznünk a kiterjedt Genga család egy másik, Rómában huzamosabb időt is eltöltő tagjáról, Gianbattista Gengáról sem, aki azelőtt udvari orvosként szolgált a fejedelmi udvarban és a pápai kamarási címet is elnyerte.⁶² Amikor testvére júniusban hazautazott, ő maradt Rómában az erdélyi érdekek képviselőjeként. Továbbította a híreket a két főváros között és tartotta a kapcsolatot a Szentszékkal.⁶³ Később is sok dolga akadt, mivel Erdély hivatalosan is belépett a háborúba; a fejedelemségből, az olasz katonai és diplomáciai jelenlét miatt is, özönlenni kezdtek a hírek.

*Bonyodalmak a moldvai vajdaság miatt;
erdélyi-lengyel viszály a régió fölötti uralomért*

Amikor Genga június végén hazaindult, már javában folytak az előkészületek Esztergom ostromára. A császári hadvezetés, amint az várható volt, a birodalom érdekeit

⁶⁰ Carrillo, II. 123. o.

⁶¹ Angelo Pernice: Un episodio di valore toscano nelle guerre di Valacchia alla fine del secolo XVI. In: Archivio Storico Italiano LXXXIII. (1925) 249–297.

⁶² Nunciások, 53. o. és Carrillo, I. 515. o.

⁶³ Gianbattista jutalma szolgálataiért a fent említett címen kívül közelebbről nem ismert egyházi javadalmaztatása volt: Carrillo, I. 206., 208., 217., 272., 304., 633. o.

szem előtt tartva, nem támogattott egy Lengyelország és Erdély irányából induló balkáni hadjáratot, sem a partiumi várövezet felszabadítását. A Gianfrancesco Aldobrandini vezette pápai segédc csapatok ennek megfelelően Esztergom alá vonultak. Báthory Zsigmond, szentszéki ügynökén keresztül, már június folyamán elkezdte sürgetni a pápai csapatok mielőbbi Erdélybe vonulását. A befutó hírekre hivatkozva azt állította, hogy az oszmán főcsapás nem a császárváros, hanem az engedetlen Erdély és a fellázadó román vajdaságok ellen fog irányulni.

Valóban, Murád szultán január végén bekövetkező halála több hónapos bénualtságot okozott Sztambulban, III. Mehmed, az új uralkodó csak a március folyamán kezdett aktívan is foglalkozni a birodalom ügyeivel. Színán nagyvezírt leváltották, helyébe Ferhád került, aki nem támogatta a szárazföldi háborút. Emiatt lelassultak az előkészületek, bár a török sereg, mint kiderül a fejedelem leveleiből, az Erdély elleni támadás előkészítésének céljából több helyen is hidat vert a Dunán. Ebben a helyzetben minden óra, minden perc számított, a császári hadsereg viszont leragadt Esztergom alatt. Végül, hála a Németalföldről kikért kiváló hadparancsnok, Karl Mansfeld erélyének, a vár augusztus végén kapitulált. Megteremtődött tehát az esélye annak, hogy a hadsereg a fejedelem-ségbe vonuljon. A segély azonban késett, a Porta pedig, kihasználva a fejedelem szorult helyzetét, csauszai útján békét ajánlott,⁶⁴ és bocsánatot ígért minden a szultán ellen elkövetett „bűnre”. Báthory Zsigmond imént idézett leveleibe finoman beleszötte a csauszok közelgő érkezésének hírét is, akik Porta békeajánlatát hozták. Nyilván arra számított, hogy ez eléggé hatásos érv lesz, és rádöbbenti a pápát, hogy mekkora veszély fenyegeti a háború és a kereszténység ügyét, ha nem érkezik meg a hön áhitott segítség.

Báthory Zsigmondnak azonban a Szentszékénél is több oka volt az aggodalomra. A tél folyamán híre jött, hogy nemrég felesküdtött hűbérese, Áron moldvai vajda együttműködik a törökkel, illetve a háborúból magát távontartó Lengyelországgal. A fejedelem gyorsan cselekedett; erdélyi csapatokat rendelt a vajdaságba, Áront elfogatta és Erdélybe vitette,⁶⁵ helyére pedig Stephan Razvant állította. Razvan nem sokáig örülhetett a vajdai széknek, mert szeptember folyamán a közben szabadon engedett Áron segítségére siető lengyel csapatok Moldva területére léptek és elkergették. A hír általános megdöbbenést keltett Gyulafehérváron; a rossz hír a Színán elleni hadikészülődés kellős közepén érkezett. De talán még ennél is aggasztóbb volt az, hogy a lengyel csapatok bevonulása mögött Lengyelország nagykancellárja, Jan Zamoyski állt, aki jó kapcsolatokat ápolt a Zsigmond elleni szervezkedéseivel fel nem hagyó Báthory Andrással. A helyzet nemcsak azzal fenyegetett, hogy az Erdélyi Fejedelemség két tűz közé szorul, hanem azzal is, hogy gyorsan felbomlik az a szövetség, amit olyan nehezen sikerült tető alá hozni, és aminek megvalósításán annyit fáradoztak a pápai diplomaták.

A fejedelem rögtön tollat ragadott; az események gyors változását kiválóan érzékelteti a levélírás ritmusa. Szeptember 18-án kelt első levelében még bizonytalan, meg nem erősített információként említi a moldvai lengyel hadmozdulatokat. A levél lezárása után beérkező hírek azután megerősítették a szállongó, bizonytalan híreszteléseket; Stephan Razvant tényleg elűzték trónjáról. A vajda menekülése Zamoyski lelkén szárad, írta a fejedelem, amelyet a tőle kapott levél is bizonyít. A kancellár viszont szemére hányt a fejedelemnek, hogy esztelen módon fellázadt a török ellen, aminek következtében

⁶⁴ L. a 38. jegyzetctet.

⁶⁵ Carrillo, II. 147., 174. o.

előbb-utóbb meg fog bűnhődni.⁶⁶ Zamoyski levele ugyan nem maradt ránk, de tartalmát rekonstruálni tudjuk Simone Gengából, aki sietett értesíteni a fejleményekről Erdély római megbízottját, Gianbattista Gengát. Zamoyski azzal az ürüggyel támadott, hogy az erdélyi csapatok kivonultak a vajdaságból, amely így védtelenül maradt, és Lengyelország is fenyegetett helyzetbe került. Az új vajdát, Jeremia Movilát⁶⁷ néhány ember hívta csak vissza, és az sem igaz, hogy Razvan hatalmas adókat vetett volna ki az országra, éppen ellenkezőleg, leszállította azokat, mivel azt akarta, hogy mindenki elégedett legyen. Bizonyítékul mellékelte a kancellár levelét is.⁶⁸

Zamoyski állításai csak részben feleltek meg az igazságnak, az erdélyi csapatok ugyanis azért vonultak ki Moldvából, mert a fejedelem a Brassó melletti táborba rendelte őket, ahová elvárta a kb. 14 000 főnyi moldvai segéderőt is, beérkezésükre azonban a lengyel támadás miatt már nem került sor. A tatárok valóban késlekedtek, de nem azért, mert távol akarták tartani magukat a harctól, hanem mert Gázi Giráj önálló akcióra szánta el magát és saját testvéreit akarta kineveztetni Moldva és a Havasalföld élére. Ezért rendelt el nagyarányú mozgósítást. A lengyel és tatár csapatok októberben farkasszemet néztek egymással, végül azonban tárgyalóasztalhoz ültek. A csucsorai béke értelmében Jeremia Movilát ültették a trónra, aki a Porta támogatását is bírta.⁶⁹

A Moldvával kapcsolatos probléma gyökere azonban nem csupán a tatárok felbukkanásában, vagy eltűnésében rejlett. A vajdaság a XIV. század, vagyis Nagy Kázmér uralkodásától kezdve lengyel hűbérek számított. A Lengyel Királyság ezt a jogigényt próbálta érvényesíteni, felhasználva a török jelenlét meggyengülését. Moldvára azonban az Erdélyi Fejedelemség mellett, amely 1595 májusában hűbéri esküre kényszerítette Áront, magyar királyként II. Rudolf császár, sőt mint láttuk, a tatár kán is pályázott. Ezek a törekvések feszültek egymásnak 1595 folyamán, amelyet súlyosbított a Báthoryak családi viszálya, és az Erdély elleni küszöbön álló török offenzíva. A fejedelmen és Simone Gengán kívül a császár is a törökkel való lepaktálás miatt vádolta meg Rómában Zamoyskit és III. Zsigmond lengyel királyt.

A vádak alóli tisztázása érdekében a kancellár írt VIII. Kelemen pápának, és azt bizonygatta, hogy Moldvával kapcsolatban a Lengyel Királyság csak régi jogigényével élt. Nem tagadta tehát már a lengyel beavatkozás tényét, de hozzátette, mindezt a kereszténység érdekében tette, mert Moldvát védeni annyi, mint a Magyar Királyság és Erdély hátát oltalmazni. Ezért köszönetet és nem rágalalmazást érdemel, a titkos lengyel, török és tatár tárgyalások tényét Moldva ügyében pedig tagadta, mondván, azok valóban a királyság érdekeit szolgálják, de ő nem tenne ilyet, csak a király és a rendek előzetes engedélyével, és csakis akkor, ha az egész kereszténység érdekeit szolgálja.⁷⁰ Rómában hittek, mert hinni kényszerültek neki; a tatárok valóban nem törtek be a fejedelemség területére, és eltekintve az erdélyi-lengyel viszony elhidegülésétől, úgy tűnt, hogy a feje-

⁶⁶ Documente IV. 275. o.

⁶⁷ Áron haláláról I. ASV Fondo Borghese III. Vol. 89B. 128v–129r. Szántó szerint Jósika mérgeztette meg, hogy megszerezze vagyonát. V. ö. Monumenta Antiquae Hungariae. (1593–1600). Vol. IV. Ed. Ladislaus Lukács S. I. Romae, 1987. (a továbbiakban: MAH) 561. o.

⁶⁸ Documente IV. 276., 280–282. o. Zamoyski Malaspina nuncius előtt is magyarázkodni kényszerült. V. ö. Roma, Biblioteca Vallicelliana, Ms L. 18. 164r.

⁶⁹ *Ivanics Mária*: A krími tatár kánság a tizenöt éves háborúban. Budapest, 1994. (a továbbiakban: *Ivanics*) 86–88. o.

⁷⁰ Zamoyski 1596. január 20-án kelt levelét I. Biblioteca Apostolica Vaticana (BAV) Capponiani Latini (Capp. lat). Vol. 164. 92r–95v.

delemség nyugodtan felkészülhet a küszöbön álló támadás elhárítására. Bár hiányoztak Razvan moldvai hadai, Báthory Zsigmondnak jókora, kb. ötvezeres hadsereget sikerült kiállítania. Velük együtt érkezett meg hosszú római útvjáról Fabio Genga is néhány olasz honfitársa kíséretében.

A havasalföldi hadjáratra betegsége miatt nem tudta elkísérni a fejedelmet, bátyja, a fontos posztot betöltő Simone azonban részt vett a harcokban Flaminióval, a másik testvérrel egyetemben, aki onnan is írta beszámolóját testvéreinek, az Erdélyben tartózkodó, betegeskedő Fabiónak illetve Gianbattistának Rómába. Bár a hadjárat nagy visszhangot kiváltó győzelemmel végződött,⁷¹ ennek ellenére Báthory Zsigmond és országának gondoljai sokasodtak; a fejedelem novemberben újra Moldvába küldte Razvant, aki azonban Jeremia, az új vajda csapataitól januárban vereséget szenvedett és fogságba esett, ahol először megcsonkították, majd kivégezték.⁷²

Az előző évi hadjárat nagy veszteségei miatt a Szentszék az 1596. évben nem tervezett újabb hadjáratot, csak anyagi segítséget ígért. Maradt a császári udvar, ahová Báthory Zsigmond Alfonso Carrillo és Visconti kíséretében február elején elutazott. Ott sem járt azonban sikerrel; a birodalmi kincstárt szintén kimerítette a háború, ezért csupán egy hatezer fős katonai segítséget helyezett kilátásba,⁷³ amely azonban a mezőkeresztesi vereség miatt később nem jutott el a fejedelemségbe. Ennél többet nem sikerült kicsikarni a császártól.

Súlyosbította a helyzetet a fejedelem magánéleti válsága is. A Mária Krisztiernával kötött házasságot, rejtélyes impotenciája miatt, nem tudta elhárítani. A házastársi kudarc és a beígért segítség elmaradása miatt le akart mondani. A fejedelem gondolkodásmódját már jól ismerő Carrillonak és Viscontinak, Speciano prágai pápai nunciussal együtt minden erejüket latba kellett vetniük, hogy Zsigmondot elhatározásának megváltoztatására bírják. Igyekezetük végül sikerrel járt, akkor azonban a fejedelem hirtelen elhatározással, az etikettet megsértve, hazaindult. Előtte azonban még rávette az Erdélyből hónapok óta szabadulni akaró Carrillót, hogy először utazzon Rómába, majd Madridba és érje el a pénzügyi segítség Erdélybe küldését. Carrillo április 4-én ért az Örök Városba, ahol a pápa, tekintettel az ügy fontosságára, már másnap audienciát adott számára. A fejedelem kérése meghallgatásra talált, a szentatya ígéretet tett havi 20 000 scudi hét hónapra történő folyósítására. Hasonló sikerről számolhatott be a nyári madridi kihallgatás után.⁷⁴

Eközben Erdély körül tovább bonyolódtak az események. A moldvai harcokkal körülbelül egy időben, a fejedelem távollétében fellázadtak a székelyek. A mozgolódás közvetlen kiváltó oka a székely szabadság visszavonása, pontosabban meg nem adása volt, amit Báthory Zsigmond a havasalföldi hadjáratban való részvételért cserébe ígért. A mozgalmat a fejedelem távollétében kormányzó Bocskai brutálisan leverte. Az ügy a lengyelországi száműzetésben élő Báthory testvérek számára igen kínos következménnyel járt. Tavasszal Moldvában elfogták Veres Dávidot, aki Báthory István megbízásából az év elején, nem tudni pontosan, vagy a Székelyföldön járt, vagy csak egy iratot jutta-

⁷¹ A havasalföldi hadjárat visszhangjáról I. *Kruppa Tamás*: *Marciare verso Constantinopoli. Báthory Zsigmond havasalföldi hadjárata és a jezsuita propaganda*. In: *Művelődési törekvések a korai újkorban. Tanulmányok Kecerű Bálint tiszteletére* (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 35.), 307–325. o.

⁷² Documente V. 11. o.

⁷³ *Szilás*, 75. o.

⁷⁴ Uo. 75–76. o.

tott be oda, amelyben a volt váradi kapitány a székelyeket, elvett szabadságuk visszaszolgáltatását kilátásba helyezve, Báthory Zsigmond uralmának megdöntésére szólította fel.⁷⁵ Ha ehhez hozzávesszük, hogy akkor már egy éve keringtek a hírek András és István török tárgyalásairól, érthetővé válik a Szentszék gyors és határozott reagálása. A pápa rendkívüli követén, Enrico Caetanin, Malaspinán és Radziwiłł bíboros egykori titkárán, Marzio Malacridán keresztül megpróbálta rávenni Andrást, hogy vonuljon a háttérbe.⁷⁶ E fordulatból úgy tűnt, hogy a Báthory testvérek, politikailag felesleges és hibás lépésük eredményeként, 1594 ősze óta először defenzívába szorultak, és az ügyből Zsigmond fog hasznot húzni – amennyiben pillanatnyilag nem kellett tőlük tartania.

Más volt azonban a helyzet a Lengyel Királysággal. A moldvai ügy óta az erdélyi–lengyel kapcsolatok mélyponton voltak. Az október 22-én a tatárokkal megkötött csucsorai béke⁷⁷ általános felháborodást keltett; Enrico Caetani nuncius másik feladata a közben utána küldött másik pápai megbízottal, Benedetto Mandinával együtt éppen a lengyel csatlakozás kieszközlése volt.

Hiába tartott azonban nagy beszédet a lengyel szenátusban Medina,⁷⁸ a lengyelek realisták maradtak, és kevesellték Miksa főherceg lemondását a lengyel trónról,⁷⁹ a Kúria által kilátásba helyezett anyagi segítséget, illetve a Moldva fölötti lengyel fennhatóság hallgatolagos elismerését, amelyet a császári és pápai diplomaták a háborúba való belépésért cserébe ajánlottak. Sőt, Erdély fejedelmének egy újabb keletű problémával is meg kellett birkóznia. Mihály vajda, aki a Havasalföld élén, rászolgálva a Vitéz melléknévre, addig bőven kivette részét a harcokból, kilátástalannak ítélte helyzetét és úgy döntött, hogy Áronhoz, illetve Jeremiához hasonlóan elfogadja a zászlót a töröktől, és kilép a háborúból. Mihály lépésében a Zamoyski vezette lengyel diplomáciának döntő szerepe volt. A kancellár Erdély és a Habsburgok szorongatott helyzetét arra akarta felhasználni, hogy kiterjessze a köztársaság befolyását a másik vajdaságra is, tehát ugyanazt a forgatókönyvet kívánta használni, mint néhány hónappal korábban Moldva esetében. A következő logikus lépés várhatóan a fejedelemség feletti uralom megszerzése egy új uralkodó trónra léptetése volt, valamelyik Báthory személyében. Mihály elhatározása tehát nem csak Erdély egész déli határát sodorta veszélybe, hanem Zsigmond uralmát is. A helyzet különösen fenyegető volt, mivel akkor már biztos hírek érkeztek a szultán személyes hadba vonulásáról. Kézenfekvőnek tűnt, hogy III. Mehmed először Erdélyre fog csapást mérni.⁸⁰

Fabio Genga második római követsége 1596-ban

A szorongató katonai helyzetben Báthory Zsigmond újabb római követség indítását határozta el. A követségnek eddig nem ismertük a dokumentumait, a ránk maradt forrásokból annyi derült csak ki, hogy Fabio Genga 1596 nyarán újra Rómába utazott. Újonnan előkerült iratok alapján most fény derül római útjának részleteire is, amelyek

⁷⁵ Horn, 192. o. és Documente V. 12–13. o.

⁷⁶ Az ügyről bővebben a legújabban Horn, 190–193. o.

⁷⁷ Ivanics, 87. o.

⁷⁸ Megbízólevelét l. Documente V. 6–8. o.

⁷⁹ Niederkorn, 485–491. o.

⁸⁰ Tóth, 186–203. o.

együttal a Szentszék és az Erdélyi Fejedelemség sokrétű kapcsolatainak újabb, igen érdekes mozzanatát villantják fel.⁸¹

Fabio Gengának először a grazi udvart kellett felkeresnie, mivel kettős megbízatása volt. Visszafelé útba kellett ejtenie a császári udvart is, ahol újabb instrukció várta, amelynek alapján, miután referált a császárnál, hogy mit végzett Rómában, meg kellett tárgyalnia a további teendőket.⁸²

Az utasítás első bekezdései röviden megemlékeztek a hadi eseményekről, illetve a tervezett hadmozdulatokról, Temesvár ostromáról, amelyre a császár által küldött segédc csapatokkal együtt akartak sort keríteni a nyár folyamán. Zsigmond röviden tájékoztatta anyósát a lengyel királysággal Moldva miatt kialakult feszült viszonyról is. Ez közelebből is érintette a főhercegnét, mivel Anna nevű lánya III. Zsigmondhoz ment feleségül, ezért Moldvával kapcsolatban bizonyos értelemben családi viszályról is beszélhetünk.⁸³ A vajdaság ügyét a fejedelem a pápa elé akarta vinni, és tekintettel a fenyegető helyzetre, azt akarta elérni, hogy vagy hagyják függőben az uralom kérdését, vagy hozzanak olyan döntést, amelyik mindkét fél érdekeinek megfelel. Ezzel összefüggésben kellett a követnek szót ejtenie Mihály vajdáról is, akit a fejedelem mindaddig trónján akar tartani, amíg hűségesen szolgál. Ezt azért volt fontos hangsúlyoznia, mivel akkor már, mint említettük, biztos információi voltak az erdélyi diplomáciának Mihály lengyel illetve oszmán kapcsolatairól és tárgyalásairól.

Ezután tért rá az instrukció Genga küldetésének bizalmasabbik felére. A követnek Mária főhercegnő elé kellett tárnia az el nem hált házasság problémáját, ami a fejedelem impotenciájából adódott. A megfogalmazásból is kiérződik az ifjú férj elkeseredése, a kétségbeesés, amely akkor fogta el, amikor a különféle praktikák, a többszöri próbálkozás után sem sikerült nemi erejét visszanyernie.⁸⁴ A tények közlésén túl a követ útján anyósa tanácsát kérte a kényes ügyben. Fabiónak bőségesen kellett ecsetelnie azt a reménytelen helyzetet, amelybe a fejedelem került; talán azért történt így, mivel már elhatározta, hogy elválik feleségétől, ám azt kíméletesen és finoman, kellő előkészítés után akarta közölni anyósával. Erre utal, hogy július 17-én, tehát az instrukció elkészülte után⁸⁵ közölte – váratlanul – döntését Visconti nunciussal és a fejedelemasszony gyóntatójával, Marcellus Pollardt⁸⁶ jezsuita atyával.

A követi utasításnak a pápa számára készült másik felében rögtön az elején szóba került a válás ügye és elhatározása, hogy a harcok után, a nyugalom beköszöntével elválik. Szolgálataiért cserébe a fejedelem bíborosi méltóságot kért, kijelentve, hogy a továbbiakban egyházi pályára kíván lépni. Az instrukciónak ez a része szintén komor hangvételű. Felpanaszolta a pápának, hogy míg ő a kereszténység szolgálatában buzgólkodott, több alkalommal is demonstrálva eltökéltségét a török elleni harcban, és az egyház jó fiaként szolgálatkészségét a Szentszék irányában, addig szövetségese, a császár, nem viselkedett a megállapodásnak megfelelően. A fejedelem keserű, szemrehányó sorait a közelmúltnak az utasításban is leírt eseményei indokolták. A Lipppa felmentésére érkező erdélyi csapa-

⁸¹ A követi utasítások szövegét I. Magyar Országos Levéltár (MOL) Családi levéltárak, P 108. Esterházy család hercegi ágának levéltára, Repositorium 77. Fasc. B. Nr. 47., 48., 49., 50.

⁸² Uo. Nr. 50.

⁸³ ASV Fondo Borghese III. Vol. 67C. 44r és Documente IV. 224. o.

⁸⁴ *Benda Kálmán*: Erdély végzetes asszonya. Budapest, 1986. (a továbbiakban *Benda*) 42–48. o.

⁸⁵ Csak a követ számára a pápához írt ajánlás szerepel a július 14-i dátum, a többi helyen kihagyták a napot.

⁸⁶ *Benda*, 46. o.

tok, kihasználva az ostromló török csapatok elkergetése következtében előálló helyzetet, Temesvár ostromába kezdtek, ahová minden nap várták a császár által beígért segéderőket; helyettük azonban Dzsáfer temesvári pasa, a boszniai és anatóliai beglerbég, és a tatárok érkeztek meg. Ezért fel kellett hagyniuk az ostrommal. A katonai segítség elmarasadását a fejedelem az irányában táplált bizalmatlanság következményeként értékelte, azért nem küldtek segítséget, pedig arra a császár a néhány hónappal korábbi tárgyalásokon határozott ígéretet tett. Belátja, hogy a császár érdekei mást diktálnak, hogy védekeznie kell, de ez nem zárja ki azt, hogy Konstantinápoly visszafoglalására együttes erővel és Erdély irányában vonuljanak fel. Tudja, hogy a keresztény uralkodók egyenletlensége miatt erre nincs sok remény, éppen ezért akart mindent a szentatya elé tárni, kérve tőle a helyzet orvoslását. Külön kitért a lengyelekre, akiket ismét megvádolt a törökkel és a tatárokkal való titkos szövetség miatt. Láttuk, hogy ez a Kúriát is rendkívüli módon izgatta, éppen ezért küldött ebben az időben rendkívüli megbízottakat a köztársaságba.⁸⁷

A törökkel való lepaktálás gyanúja azonban Báthory Zsigmondra is ráterelődött. Az 1594. évi leszámolások nem jelentettek ugyanis egyértelmű szakítást a Portával, a csaszok 1595-ben is folyamatosan jöttek-mentek Gyulafehérvár és Sztambul között. Júliusig tudomásunk szerint már a harmadik török követség fordult meg az erdélyi udvarban.⁸⁸ Ezt mindenképpen ki kellett magyarázni, ezért az instrukció utolsó bekezdésében arra utasította követét, hogy ismertesse a török békefeltételeit, amelyek bár igen méltányosak voltak, és messzemenően szolgálták országa érdekeit, mégis, nem hogy nem tárgyalt a békéről, hanem amint alkalom adódik rá, harcba fog vonulni.

Fabiának még egy témát kellett érintenie a pápával való tárgyalásai folyamán: a Szentszék által folyósított segély nem volt elegendő, mivel a havasalföldi hadjárat költségei mindent felemésztettek. A fejedelemnek pénzre volt szüksége, amiért, mint láttuk, Carrillót Spanyolországba küldte. Az erdélyi követnek Carrillóhoz hasonlóan újabb segélyt kellett kérnie. A fejedelemség jövedelmei ugyanis katasztrofális mértékben lecsökkentek. Az instrukció hangsúlyozta, hogy az adót nem lehet tovább emelni, a sóbevételek a kereskedelem hanyatlása miatt az egyéb bányajövedelmekkel együtt jórészt elvesztek, mivel a bányaművelés is szünetel. A tizedbevételeket szétosztották a katonáknak a családi birtokok jó részével együtt. Mindezt hosszasan kellett ecsetelnie a követnek, aki – ahogy a követi utasítás megjegyzi – a pénzügyi nehézségeket a lehető legjobban ismerte. Erdély pénzügyi helyzetének részletes taglalása a vatikáni-erdélyi kapcsolatok egy eddig ismeretlen fejezetére világít rá.

Fabio Genga 1595 februárjában nem pusztán udvariasságból kísérte egészen Firenzéig az Erdélybe igyekvő Viscontit, és a nagyherceget sem csupán a vizit kedvéért kereste fel, hanem mert tárgyalni akart I. Ferdinándóval. Nem tudni, hogy pontosan miről is folyt közöttük a szó. A mindig jól tájékozott velencei követ azonban megtudott valamit és február 22-én sietett tájékoztatni a dózsét, hogy Genga érdekes ajánlatot tett a nagyhercegnek; pénzt kért tőle közelebről meg nem nevezett erdélyi arany- és ezüstbányák kiaknázásához. A nagyherceg, miután meghallgatta Genga ajánlatát, azt válaszolta, hogy abban az esetben, ha a Fuggerek megnyitják a bányákat, hajlandó részt vállalni a költségekből és beszállni az üzletbe.⁸⁹

⁸⁷ L. a 78. jegyzetet.

⁸⁸ L. a 38. jegyzetet.

⁸⁹ „[Fabio Genga] ha trattato con sua altezza perchè dia danari, per cavare alcune miniere d'oro, et d'argento, che sono in quelle parti, nelle quali pare, che si procuri, che li Fucari vi entrino a parte, perchè

Bár Ferdinando de Medici tartózkodóan fogadta Fabio Genga ajánlatát, a Kúria, pontosabban Pietro Aldobrandini bíboros érdeklődését sikerült felkeltenie a dolog iránt. Fabio szeptember legvégén érkezett haza Gyulafehérvárra, nem sokkal később levelet írt a bíboros államtitkárnak, amelyben a legújabb havasalföldi hadi hírek ismertetése után rátért a bányák ügyére is. Az ügy bizalmas voltát jelezte, hogy a levél e részét már rejtjelezve írta. Elintézésével a milánói Gaspere Bigliát bízták meg, aki Fabio Genga és két másik olasz, Giraldi és Mariotto kíséretében érkezett meg.⁹⁰ Fabio sietett biztosítani megbízóját, hogy Biglia munkájával annak felépülése után, mivel társaival együtt belázosodott, messzemenően meg lesz elégedve, még annál is jobban, ahogyan megbeszéléseik folyamán ígérte. Ugyanezen a napon Biglia is írt Aldobrandininek, amelyből kiderül, hogy Simone Genga már három hónap óta, tehát kb. Fabio római elutazásával egy időben, kettőzött erővel dolgozik az ügyön. Mivel Gengát igen megbecsülik az udvarban, Biglia biztosra vette, hogy sikerrel fog járni. Rómában feszült figyelemmel várták a fejleményeket: alighogy Genga és Biglia levele odaért, az államtitkár egy rövid levélben rögtön válaszolt nekik.⁹¹ Ezután elhallgatnak forrásaink, bár egy későbbi adat részben eloszlatja a bányák körüli homályt: Niccolini római toszkán követ 1597 nyarán arról értesítette Ferdinando Medici herceget, hogy Báthory Zsigmond elvette Fabiótól az egyik aranybányát. A levelet kiadó Veress Endre forrásra nem hivatkozva azt állítja, hogy ez az abrudbányai aranybánya volt.⁹² Az ügy érdekességét és jelentőségét azonban nem az olasz kegyencek bányaugyletei adják, hanem annak messze vezető politikai szálai.

Az imént idézett adatokból kikövetkeztethetően a bányabérlethez szükséges összeg, illetve a termelés megindításához szükséges pénz Pietro Aldobrandinitől származott, aki talán magánvagyonából teremtette azt elő. Sőt, Fabio imént idézett levele azt sugallja, hogy bizonyos mértékig maga a pápa is részt vállalt a bányaugyben. Hippolito Aldobrandini, a pápaság történetében meglehetősen egyedülálló módon, jól ismerte a térséget; 1588-ban pápai követként járt a Báthory István halála miatt belpolitikai válságba süllyedt Lengyelországban, útja során pedig találkozott a térség meghatározó politikai személyiségeivel is.⁹³ Nem világos azonban, hogy az Aldobrandini család lépéseinek háttérében milyen konkrét megfontolások húzódtak meg. Források hiányában csak találgatni tudunk, de úgy tűnik, hogy a bányák ügye és a fejedelmi instrukciónak Erdély katasztrofális pénzügyeiről tudósító része közt összefüggés van. A Szentszék valamiképpen érdekelt volt a bányák kiaknázásában, ezt Fabio levele egyértelműen bizonyította, az utasítás nyilván ezért tért ki arra, hogy a követ magyarázza el a szentatyának, miért nem működnek a bányák.

Nem hagyhatjuk ugyanakkor figyelmen kívül a személyes ambíciókat sem; mind Cinzio, mind Gianfrancesco Aldobrandini neve felmerült az Erdélyi Fejedelemséggel kapcsolatban. 1599 decemberében a római császári követ tárgyalásain Cinzio, néhány hónappal később pedig Spinelli nuncius prágai megbeszélésein Gianfrancesco neve került szóba az erdélyi trón várományosaként. A tervek szerint Gianfrancesco feleségül

l'altezza sua ha risposto, che, quando da questi siano attesi al apertito, che vi entrará ella ancora per una portione; et intanto non si parla d'emborsare alcuno danaro." ASVe Senato, Dispacci. Firenze, Filza IX. 161r. A Fuggerek kezelték az Erdélynek szánt segélypénzt is. V. ö. Carrillo, I. 188. o.

⁹⁰ ASV Carte Borghese fasc. 56/1. (számozatlan). Fabio kíséretéről I. Flaminio Genga ugyanezen a napon kelt levélét: BAV Capp. lat. Vol. 164. 227v.

⁹¹ ASV Fondo Borghese III. Vol. 9Bter. 47r–48r.

⁹² Az 1597. július 25-én kelt levelet a jegyzettel együtt I. Carrillo, I. 550. o.

⁹³ Horn, 156–158. o.

vette volna Mária Krisztiánát, a hatalomátvitel költségeit pedig a pápa állta volna.⁹⁴ Erre viszonylag könnyű szívvel tehetett ígéretet, mivel 1598-ban a pápai csapatok elfoglalták Alfonso d'Este gazdag örökségét, a Ferrarai Fejedelemséget. Logikusnak tűnhet ezek után az a feltételezés, hogy egy ilyen megoldás már korábban is felmerült, a harmadik testvér, Pietro Aldobrandini személyével kapcsolatban is, aki, mint láttuk, érdeklődött a bányák iránt. Hivatkozhatunk a Gonzagák példájára is: Vincenzót, Mantova urát pl. 1601-ben foglalkoztatta élénken az erdélyi kormányzóság, amelyet ugródeszskának szánt a lengyel trón elnyeréséhez.⁹⁵

III. Zsigmond bizonytalan belpolitikai helyzete, a svéd örökség problémája tehát szinte magától értetődően vonzotta a különböző dinasztiákat hasonló tervek megfogalmazására. Miért ne lehetne igaz ez az Aldobrandinikre is? Pietro először megszerzi Erdélyt, majd Lengyelországot, és a két ország erőinek összefogásával és a pápa illetve a császár segítségével a török ellen fordul. Első látásra talán merésznek tűnik ez a feltételezés, de ha figyelembe vesszük, hogy VIII. Kelemen egész uralkodása alatt szinte mániákusan foglalkoztatta Konstantinápoly és a Szentföld visszafoglalása, már nem is tűnik teljesen elképzelhetetlennek.

Nem véletlenül érkezett azonban sok jelentés a fejedelemség lakóinak idegengyűlöletéről és békevágyáról, ráadásul ott tornyosult a Báthory testvérek megoldatlan ügye. A Szentszék számára sokkal kifizetődőbb volt a fejedelem trónon tartása. A pénzügyi segítyezéssel kívül pedig úgy segíthették a leghatékonyabban a fejedelemséget, ha politikai és katonai helyzetét a rendelkezésükre álló eszközökkel a lehető legjobban megerősítik. Mivel Lengyelország részvétele a ligában kétséges volt, a Habsburg kormányzat pedig a sok protestáns tanácsadó és a császár nehezen kezelhető természete miatt sok bizonytalansági tényezőt hordott magában, maradt a két román vajdaság. Moldva esetében a Szentszék először az erdélyi álláspontot tette magáévá, és csak Stephan Razvan meggyilkolása után változtatott véleményén.

A Havasalföld esetében azonban más volt a helyzet. A vajdaság délről Erdélyt védte, katonai szempontból való megtartása mindenképpen indokolt volt. Mihály személye elfogadható volt a Kúria számára, de nem annyira, hogy kiálljanak érte, ha Gyulafehérváron másképpen döntenének. Láttuk, vele kapcsolatban is hamar felmerült a gyanú, hogy összejátszik a lengyelekkel és a törökökkel.

A két vajdaság bizonytalan, ingadozó álláspontja azonban csak részben keresendő a nehéz és fenyegető hadi helyzetben. A két ország politikai vezető rétege igen elégedetlen volt az újszülött erdélyi uralommal. A két vajda mindössze évi tízezer arany fizetést kapott, ennyiből kellett uralmukat konszolidálni és fenntartani,⁹⁶ a vajdaságok adóbevételeinek jó részét viszont a fejedelemség magához vonta, hogy némiképpen enyhítsen súlyos pénzügyi helyzetén. Erre a lépésre racionális megfontolások készítették. A fejedelemség egyik legfontosabb adóbevételét képező sókereskedelem, amely a hódoltság területekkel folyt, egyik napról a másikra megszűnt.⁹⁷ A kieső jövedelmeket nem pótolta semmi,

⁹⁴ *Niederhorn*, 98–99. o., és *Documente V*, 179.

⁹⁵ *Kruppa Tamás*: Tervek az erdélyi kormányzóság megszerzésére 1601–1602-ben. (Erdély és a Gonzaga dinasztia kapcsolatai a XVI–XVII. század fordulóján.) *Haditörténelmi Közlemények*, 2002/2., 295–296. o.

⁹⁶ *Documente IV*. 223. o.

⁹⁷ L. az instrukció idézett szövegét. A prágai velencei követ egy közelebről meg nem nevezett erdélyi küldöttől megtudta, hogy a fejedelmet az előkelők ellenállása, a pénztelenség és a törökkel való só- és érc-kereskedelem kieső haszna tartja vissza a háborúba való belépéstől. V. ö. ASVe Senato, Dispacci. Germania, Filza 21. 381r.

a kivégzett tanácsurak vagyonát hamar felemésztették a háborús kiadások. Ez a lépés megnövelte a veszélyt, hogy vagy a lengyelek, vagy a török, vagy mindkettő segítségét igénybe véve lerázzák magukról az erdélyi igát. Ez Moldva esetében igen hamar be is következett. Az Erdélyi Fejedelemség szempontjából sokkal egyszerűbb lett volna, ha a megbízhatatlan román vajdák helyébe az Udvar egyik megbízható, kipróbált, külföldi kapcsolatokkal is rendelkező emberét helyezik.

Hogy létezett egy ilyen forгатókönyv, azt Giovanni Marini raguzai ügynök egyik érdekes jelentése tanúsítja.⁹⁸ Marini a Habsburgok szolgálatában állt, összekötője a császár egykori Portai követe, Bartholomäus Pezzen volt. A raguzai gyakran megfordult Gyulaféhevárt, de igazi feladata a román vajdaságok szemmel tartása volt. Jelentésében hosszan foglalkozott az új kancellár, Jósika István személyével, akit meglehetősen negatív színben tüntetett fel, mivel a fejedelem rossz szellemének tartotta. Beszámolt egyik vele folytatott érdekes beszélgetéséről is, amelyben a vajdaságok ügye is felmerült; Marini megpróbálta „kiugratni a nyulat” a bokorból és egyenesen a kancellárnak szegezte a kérdést, hogy ha nem bíznak a két vajdában, akkor miért nem váltják le őket, és miért nem foglalja el ő a helyüket? Alkalmas lenne erre a posztra, hisz román származású. A meghökkent Jósika magyarzkodni kezdett – jól-rosszul, tette hozzá a raguzai –, és lényegében visszautasította a feltételezést. A másik vajdaságot, Marini szerint Simone Genga akarta egyik testvére számára megszerezni.⁹⁹

Ez a testvér Fabio lett volna, nem minden esély híján, hiszen felesége a logofetnek, vagyis a kancellárnak, Mihály vajda hadseregarancsnokának volt a lánya.¹⁰⁰ Rajta keresztül Fabio Havasalföld egyik legnagyobb hatalmasságával került rokoni kapcsolatba. Az egyértelmű diplomáciai sikerrel végződő római út után az udvarban is megerősödött pozíciója, még inkább élvezte a fejedelem bizalmát. Ugyanez mondható el bátyjáról, Simonéről, akinek érdekében Báthory Zsigmond még a havasalföldi hadjárata közben is szakított időt, hogy írjon Rómába és kérje a pápát, szolgálatai jutalmaként Simonét vegyék föl a bíborosi kollégiumba.¹⁰¹ Simone számára ez jelentette volna pályafutása csúcspontját, és nem kétséges, ha elnyeri e címet, a továbbiakban ő lett volna Erdély római bíboros protektora Báthory András helyett, aki, mint tudjuk, e funkciójában, legalábbis Zsigmond szempontjából, egyáltalán nem vált be. A Gengák és a nagyherceg kapcsolatáról bőszégesen vallanak a firenzei Medici levéltárban őrzött iratok,¹⁰² minden esélye megvolt tehát annak, hogy ezt a meghitt viszonyt a római Kúriánál Erdély érdekében minden addiginál gyümölcsözőbben kamatoztassák.

Fabio 1595. december 5-én Rómába küldött jelentése élénk színekkel ecsetelte, hogy a Havasalföldön kivívott győzelem következményeként nagy riadalom szállta meg a hódoltsági terület török lakosságát, Gyuláról százszekérnyi asszony és gyerek menekült Buda és Belgrád irányába. Mindezek a sikerek sem elegendőek azonban a hatalmas ellenség legyőzéséhez, hanem szükség van ezen felül a szentszéki segítségre, jóllehet a Havasalföldről hatalmas bevételei származnak a fejedelemségnek. A pápai segély fontosságának unalomig ismert hangsúlyozása azonban a levél következő részében egészen

⁹⁸ Documente IV. 203–207. o.

⁹⁹ Uo. IV. 203–207. o.

¹⁰⁰ Valószínűleg Teodosiőről van szó, aki kancellárként, illetve helytartóként is Mihály bizalmasa maradt. V. ö. *Hurmuzaki* XII. 793., 863., 944–945. o.

¹⁰¹ ASV Documente IV. 308.

¹⁰² ASF AM Filza 4469. passim.

új kontextusba helyeződik. Erdély Genga szerint hajlandó a kereszténység érdekében elszenvedni a háború pusztításait, de csak ha megsegítik. A fejedelem azon fáradozik, hogy a havasalföldi egyházi előjárókkal elismertesse a Szentszék joghatóságát. A sok püspökség, illetve azok jövedelmei egyként növelik az egyház hatalmát és gazdagságát, szögezte le Fabio Genga. Nem hiszi, írta testvéreinek, Gianbattistának, hogy öszentségét tájékoztatták volna erről a lépésről, amely Erdély fejedelmének dicséretére fog válni. Az is kiderül, hogy a havasalföldi egyházi vezetők kedvező reakciójának kieszközlésében oroszánrészt vállalt apósa. Fabio kulcsfontosságú levele egy nagyszabású, grandiózus terv körvonalazódásáról árulkodik, amely a Szentszék és Báthory Zsigmond együttműködésének eddig kellő figyelemre nem méltatott oldalára irányítja a figyelmet.¹⁰³

Erdélyi–szentszéki tervek a román vajdaságok rekatolizálására

Az Erdélyi Fejedelemség, illetve annak ura nem csak a törökellenes háborúban, hanem a pápaság aktivizálódó keleti politikájában is meghatározó szerepet vállalt. A Szentszék a pogányok elleni harcot mindig összekötötte az eretneknek tekintett pravoszláv világ megtérítésével. Báthory István oroszországi háborúinak egyik mozgatórugója is ez volt. A katolicizmus terjesztésében, és erdélyi pozícióinak megerősítésében elévülhetetlen érdemeket szerzett nagy uralkodó pápai kollégiumok sűrű hálózatával gondolta tervét megvalósítani, mind az oroszoktól visszahódított területeken, mind a protestánsok által elfoglalt régiókban.¹⁰⁴ A mű torzóban maradt, a tizenöt éves háború kitörése azonban újra kézzelfogható közelségbe hozta megvalósításának lehetőségét. 1596-ban a breszti unióval létrejött az unitus egyház, amely a grandiózus terv megvalósulásával kecsegtetett.

Az elképzelésekben igen fontos, mondhatni kulcsszerepet vállalt Báthory Zsigmond. Neki kellett volna akár katonai erőszakot is alkalmazva a megbízhatatlan román vajdák helyére kipróbált híveit ültetni, akikben kétszeresen is megbízhatott; idegenek voltak, ezért szorosan kötődtek a gyulafehérvári udvarhoz, másodsorban olaszok, és ami fontos még, az egyház hú fia, akik megőrizték lojalitásukat a Szentszék irányában. Konkrét adatokkal ugyan nem lehet alátámasztani, de egészen bizonyos, hogy Fabio kiválasztására is e szempontok alapján került sor. Első római követségének fél éve alatt alaposan kiismerték jellemét, ezért nyugodt lélekkel rábízhatták a terv végrehajtásának részleteit. Fabio rokoni kapcsolata révén befolyással bírt a havasalföldi felső körökben, Simone ugyanezt mondhatta magáról Gyulafehérváron. A fentebb már említett bányák kezelésével pedig, amelyeknek a jövedelme a tőkét szolgáltatta a havasalföldi vállalkozáshoz, Gaspere Bigliát bízták meg.

Cavalliere Biglia már említett erdélyi útja egyébként nem volt zökkenőmentes: közelebről meg nem nevezett büntett gyanúsítottjaként Milánóban lefoglták. A fentebb ismertetett ügyben játszott fontos, bár sajnos homályban maradó szerepére utal, hogy maga Pietro Aldobrandini bíboros lépett közbe kiszabadítása érdekében. A bíboros azzal érvelt, hogy bár tudja, Biglia ellen eljárás van folyamatban, de tekintettel az ügy fontosságára, amellyel megbízták, kéri, hogy bocsássák szabadon. Két levelével el is érte célját, Bigliát elengedték, hogy aztán az év őszén újra eltűnjön szemünk elől.¹⁰⁵

¹⁰³ Documente IV. 313–315. o.

¹⁰⁴ Balázs Mihály – Monok István: Pápai kollégiumok magyarországi alumnusai. Szeged, 1990.

A havasalföldi siker minden addiginál nagyobb nyilvánossághoz juttatta az Erdélyi Fejedelemséget; a híradások úgy állították be a Báthory Zsigmondot, mint a próféciák által megjövendölt *athleta Christit*, aki a pogány török hatalmának megtörésére hivatott. Minden akadály elhárult tehát a terv végrehajtása előtt, éppen csak az alkalmat kellett kivárni. Ez azonban végül soha nem jött el. Az ambiciózus tervet az a személy akadályozta meg, akinek támogatására egyébiránt számítottak. A pápa által személyesen is jól ismert Jósika István közbelépése, akinek a katolicizmus terjesztésében mutatott buzgalmáról jezsuita források is beszámolnak,¹⁰⁶ romba döntötte az alaposan kifundált, nagyszabású tervet.

A kancellár az 1594. évi leszámolásokban játszott igen negatív szerepével – az ő személyes közbenjárására végezték ki Kovacsóczy Farkast – került kulcsfontosságú pozícióba. Nem azért exponálta azonban magát az alacsony sorból felkapaszkodott és származása miatt mindenki által lenézett Jósika, hogy a babérokat mások arassák le helyette. Firenze Erdélyben tartózkodó megbízottja, Cosimo Capponi¹⁰⁷ 1596 elején sietett ura tudtára adni, hogy az olaszokat nem kedvelő erdélyiek közül kitűnik Jósika, aki lépten-nyomon izgat ellenük, minden rosszat elmond róluk, feleslegesnek tartván személyes részvételüket a háborúban. Akkora hatalomra tett szert, hogy már a fejedelem is fél tőle, nem érzi biztonságban az életét, ahogyan azt nem egy alkalommal könnyek közt kifejtette előtte.¹⁰⁸ Az persze nem biztos, hogy az igen nagy színészi tehetséggel megáldott Báthory Zsigmond életét ennyire komolyan fenyegették volna a kancellár üzelmei, megnövekedett befolyása azonban tagadhatatlan volt. Amikor tehát felmérte, hogy az udvar Gengák vezette frakciója offenzívába lendült, és már a havasalföldi trón felé is kinyújtotta kezét, habozás nélkül közbelépett. A kancellár közelebről nem ismert módon mindenéből kiforgatta Fabiót.¹⁰⁹ Ennek részleteit sajnos még nem ismerjük, az abrudbányai aknát, mint láttuk, 1597 nyarán vetette el tőle a mindenható kancellár. Ez alkalommal feleségének vagyonát sem kímélték.¹¹⁰ A római firenzei követ ugyan újabb, konkrétabb részleteket is ígért az ügyről, azok azonban elvesztek, vagy lappanganak a Medici levéltár iratai között.

A kísérlet tehát gyorsan összeomlott. Jósika minden bizonnyal élvezte Mihály vajda támogatását, aki fenyegetve érezte magát, hiszen már nem tartozott a Szentszék lekötöztetettjei közé. A körülmények változását érzékelve gyorsan a Habsburgok felé orientálódott, ahol nem csekély aggodalommal figyelték Báthory Zsigmond hatalmi törekvéseit. Egy túlságosan megerősödött Erdély az Udvarnak sem állt érdekében. Mihály vajda életét

¹⁰⁵ A leveleket l. ASV Fondo Borghese I. Vol. 90–91. 36r, 38r. Gaspare Biglia Georgius Radziwiłł bíboros szolgálatában állt, akinek a megbízásából többször járt titkos küldetésben Bécsben és Rómában. V. ő. Actae nuntiaturae polonae. Tom. XV. Germanicus Malaspina (1591–1598). Vol. 1. (I. XII. 1591–30. XII. 1592.). (Academiae scientiarum et litterarum polona) Ed. *Lescus Jarminski*. Cracoviae, 2000. 29. o. Nevével egy ízben találkozott velencei akták között is; 1590-ben Rómába küldték, hogy az új luccorai püspök, Hernardo Maciejowski nevében ad limina megjelenjen Rómában. III. Zsigmondtól is kapott megbízást, ennek részletei azonban nem derülnek ki a forrásból. Biglia, illetve a velencei források szerint Bilia, megállt Velencében, és tárgyalt a dózsával és a Tízek Tanácsával egy Lengyelországot, Velencét és a Portát illető ügyben is. Ennek részletei az udvariassági fordulatokban bővelkedő jegyzőkönyvből sajnos nem derülnek ki, csak annyi, hogy fontos ügyben járt el Velence segítségét kérve megbízói nevében. V. ő. ASV Collegio, Esposizioni Principi. Filza 7., 1590. június 7.

¹⁰⁶ *Carrillo*, II. 21., 43., 44., 51–52., 128., 164., 168. o.; MAH IV. 307.

¹⁰⁷ A Gengák levelezésének egy része a vatikáni kéziratár Capponiani gyűjteményének egyik kötetében maradt fenn, ami talán arra utal, hogy az iratok az 1595-ben Gyulafehérváron időző Capponi jóvoltából kerültek oda.

¹⁰⁸ L. Capponi január 15-i, a nagyhercegnek írott levelét, Documente V. 2. o.

¹⁰⁹ Documente V. 2. o.

¹¹⁰ *Carrillo*, I. 550. o.

azonban, a sors fintoraként, császári zsoldosok oltották ki 1600. év augusztus 19-én.¹¹¹ Jósikával két évvel korábban végeztek az erdélyi császári megbízottak utasítására. A vádak szerint a kancellár a fejedelem távozása után a trónra tört, ezért meg kellett halnia.¹¹²

Fabióra, de általában az olaszokra, Báthory Zsigmond távozása után sok megpróbáltatás várt. Adam Hoffkirchen császári biztos érdekes jelentése szerint Mihály vajda a vajdaság irányítását Fabio feleségének kezébe adta, aki a szeretője lett. Kapcsolatukat egyáltalán nem tartották titokban, sőt Mihály halálbüntetés terhe alatt még azt is megtiltotta a férjnek, hogy szóba álljon saját feleségével.¹¹³ Nem tudjuk, Mihály megöletése után hogyan alakult Fabio családi élete, de bányavállalkozásai továbbra is csak gondot okoztak. A részleteket sajnos ebben az esetben sem ismerjük, de maradtak még bányák a kezelésében, legalábbis erről tanúskodik a Herberstein testvérek, Fridericus és Felicianus levele 1602-ből.¹¹⁴

A stájerországi eredetű Herberstein familia Erdély egyik, ha nem legnagyobb bányabérletével rendelkezett. Üzleti vállalkozásuk még Báthory István idejére nyúlt vissza, a 90-es években pedig többször is találkozunk a család nevével, amely jelentős összegű tartozást halmozott fel a fiscussal szemben.¹¹⁵ A háborús idők nem kedveztek a bányaművelésnek, ráadásul a közelebről nem ismert okok miatt üzlettársi kapcsolatba került Gengák és Herbersteinnek anyagi természetű összetűzésbe keveredtek. A két Herberstein testvér a fentebbi levélben mondott köszönetet, Báthory Zsigmondnak,¹¹⁶ hogy visszakapták a bányákat, pontosabban a kapnikbányai aknákat. Ennek kapcsán tudjuk meg azt is, hogy a kérdéses összeget, 2704 tallért már korábban kifizették a Gengáknak, ezért a hátralékkal már ők tartoznak. A levél végén újra köszönetet mondtak, hogy a fejedelem pontot tett eddigi, legutóbb a Gengák részéről ért megpróbáltatásaik végére.

Ezt a konfliktust nem sokkal élte túl Simone és Fabio; 1602-ben Alvincon, Fráter György egykori kastélyában tisztázatlan körülmények között mindkettőjüket meggyilkolták.¹¹⁷

Összegzés

A tanulmányban az urbinói eredetű Genga családnak, illetve Fabio Gengának a vatikáni–erdélyi kapcsolatokban játszott, eddig kellő figyelemre nem méltított szerepét próbáltuk bemutatni, részben új, kiadatlan és ismeretlen források felhasználásával. Fabio Genga első önálló római követsége során igen eredményesen képviselte ura, Báthory Zsigmond

¹¹¹ Szádeczky Lajos: Erdély és Mihály vajda története 1595–1601. Temesvár, 1893. 266–267. o.

¹¹² Szamosközy István: Erdély története (1598–1599, 1603). Vál. Sinkovics István, ford. Borzsák István. Budapest, 1981. 72–78. o.

¹¹³ Hurmuzaki XII. 780. o.

¹¹⁴ Biblioteca Filialei Cluj-Napoca a Academicii Române. Kemény-hagyaték, Apparatus II. (a továbbiakban: Kemény-hagyaték. Apparatus) 607–608. o.

¹¹⁵ Kapnikbányáról és a Herberstein családról I. Báthory István király levélváltása az erdélyi kormányfővel (1581–1585). (Magyar Történelmi Emlékek I. oszt. Okmánytárak. 42. k.) Közreboocsájta Veress Endre. Budapest, 1948. 74., 85., 181., 193., 196., 216., 232–233., 243., 249. o. és Báthory levelezés II. 313., 323. o.

¹¹⁶ A Kemény-hagyatékban található levél címzése hiányzik, de a megszólításból kiderül, hogy hercegi, vagy fejedelmi személy lehetett. A nehézségeket fokozza, hogy a dátum is hiányzik, Kemény szerint kévással az 1602. év előtt született. A legvalószínűbb, hogy Báthory Zsigmond harmadik visszatérésekor, vagyis 1601 nyarán–őszén, tehát még a goroszlói ütközet előtt íródott, mivel a levélíró szerencsés győzelmet kíván a címzettnek. A régi-új fejedelmek, jelezve a folytonosságot, és hogy híveket toborozzon magának, megerősítette az addigi kiváltságokat, szerződéseket. Akkor kerülhetett sor a már kegyvesztett Gengák ellen hozott kedvező ítéletre is.

¹¹⁷ Kemény-hagyaték. Apparatus II. 608. o.

érdekeit. Nem csak azt sikerült elérnie, hogy a Báthoryak belviszályában a Szentszék, némi ingadozás után, és nem fenntartások nélkül, de lényegében Báthory Zsigmond álláspontját fogadta el, hanem azt is, hogy a Kúria és VIII. Kelemen pápa a török elleni nagy háborúban az erdélyi haditervet támogassa. Ennek elfogadásában fontos szerepet játszottak a Báthory István király idején megfogalmazott nagyszabású háborús tervek, a családra hagyott politikai testamentum, amely az alkalmas időt várta, hogy végrehajtsák. A Szentszék magatartását meghatározta ugyanakkor a súlyos katonai helyzet, hogy minél távolabb akarta tartani a háború tűzfészket Itáliától, amelyben egyedül Erdély ajánlott fel – igaz, határozott vatikáni garanciavállalás mellett – szövetségesként.

VIII. Kelemen másik nagy álma az egyházszakadás megszüntetése volt, természetesen Róma irányításával. Ebben, a háborús helyzettől függetlenül, már csak geopolitikai helyzete miatt is, fontos szerepet szánt az Erdélyi Fejedelemségnek. Erdély lett volna a kiindulópontja annak a keleti irányú terjeszkedésnek, amelyet összekötöttek a jezsuiták visszahívásával és a fejedelemség rekatolizációjával. A szentszéki törekvések részben egybeestek Báthory Zsigmond és a személyéhez kötődő érdekcsoportok elképzeléseivel is. Az Erdélyi Fejedelemség és vezető katonai elitje, kihasználva a háború következtében meggyengülő oszmán katonai jelenlétet, regionális vezető szerepre tört; a két román vajdaságot szatellit államként akarta magához csatolni, hogy azokat politikai, illetve katonai, végül felekezeti szempontból is integrálja. Ez utóbbit egyházkormányzati eszközök igénybe vételével kívánták végrehajtani.

Fabio 1594 végén azért utazott Rómába, hogy a két fél szerteágazó érdekei között közvetítsen, azokat összehangolja, illetve, hogy segítsen a pontos „menetrend” kidolgozásában. Rá is fontos szerep hárult; közelebről nem ismert, háttérben megkötött alkuk folyományaként őt szemelték ki, hogy a fejedelem bizalmasaként, és maga mögött tudva a Szentszék támogatását, levezényelje a Havasalföld politikai bekebelezését és rekatolizációját, amennyiben Mihály vajda engedetlennek mutatkozna. A feladat végrehajtásához szükséges anyagiakat részben az erdélyi bányák jövedelméből akarták előteremteni. Az induláshoz nélkülözhetetlen tőke valószínűleg szentszéki forrásokból származott. Fabio hozzá is kezdett a vállalkozás előkészítéséhez, az események azonban nem várt fordulatot vettek. Világossá vált, hogy Erdély képtelen egyedül, pusztán saját erejére támaszkodva végrehajtani ezt a nagyszabású, merész tervet: Báthory Zsigmond kilátásba helyezte lemondását. Nem alakultak jól a dolgok a Gengák számára sem; a befolyásuk megnövekedésére féltékeny Jósika kancellár, Mihály vajda támogatását maga mögött tudva, gyorsan tönkretette Fabiót, aki néhány héttel Báthory Zsigmond Erdélybe való visszatérése után, 1596-ban, újra Rómába utazott. Ez alkalommal azonban már csak ígéretekkel megrakodva indulhatott vissza. Forrásaink hallgatnak e kalandos elképzelés további sorsáról. A Szentszék figyelmét hamarosan a Báthory Zsigmond válásával és lemondásaival kapcsolatos diplomáciai bonyodalmak kötötték le.

*Tamás Kruppa*LITTLE KNOWN ISSUES ABOUT THE RELATIONS
BETWEEN TRANSYLVANIA AND THE HOLY SEE

Fabio Genga's Negotiations in Rome in 1594 and 1596

Summary

In the study, the author deals with the previously unexamined role of the Genga family, springing from Urbino, and Fabio Genga in the relations between Transylvania and the Holy See, on the basis of several unknown sources that are being published here for the first time. During his first assignment as an independent ambassador in Rome, he successfully represented the interests of his employer, Prince Zsigmond Báthory. He managed to get the Holy See clear Báthory on the accusation of family murder, since waging war necessitated the elimination of a court faction that wished to maintain the orientation toward the Ottomans, and the prince's nephew was among the executed. Fabio Genga also succeeded in winning Pope Clement VII's support for the Transylvanian operational plan in the great anti-Ottoman war. When adopting the plan, the pope was also influenced by King István Báthory's political testament, which was yet to be fulfilled, and a large-scale war project that was drafted during his reign.

Another dream of Clement VII was putting an end to the schism, certainly under Rome's supervision. Due to its geopolitical situation and the times of war, the Transylvanian Principality was to play an important role in that. Transylvania was supposed to be the starting point of an eastward expansion, connected to the recall of the Jesuits and the Catholic Counter Reformation in the principality. The efforts of the Holy See partially coincided with the ideas of the party gathered around Zsigmond Báthory. The Transylvanian Principality and its military elite took advantage of the weakening Ottoman military presence, which was a result of the war, and tried to take the leading role in the region; they wanted to annex the two Romanian principalities as satellites, and integrate them, from the point of view of politics, military and religion. In order to attain this latter objective, they wished to employ the ecclesiastical authorities.

At the end of 1594, Fabio Genga travelled to Rome to mediate between the two parties and to harmonise their interests. As a result of secret negotiations, he was appointed the confidant of the prince and, assured of the support of the Holy See, he was charged with conducting the political annexation of and the Catholic Counter Reformation in Walachia, in case of Prince Mihai's disobedience. His mission was to be financed by the incomes of Transylvanian mines, and by the capital presumably provided by the Holy See. Fabio Genga made preparations for the enterprise, but the events took an unexpected turn. It became obvious that Transylvania alone was unable to implement this large-scale and risky project, and Zsigmond Báthory's abdication was in prospect. Things, however, did not turn out in line with expectations. The Transylvanian chancellor, backed by Mihai of Walachia, crossed the plans, and the promised military support from the Holy See did not reach the principality, either. In 1596, Fabio Genga travelled down to Rome in vain; all he got were empty promises. The attention of the Holy See soon turned to the diplomatic complications caused by Zsigmond Báthory's divorce and abdications.

Tamás Kuppa

SUR LES QUESTIONS INCONNUES DES RELATIONS ENTRE
LA TRANSYLVANIE ET LE SAINT-SIÈGE

Les négociations de Fabio Genga à Rome en 1594 et en 1596

Résumé

L'étude présentera – en partie sur la base de nouvelles sources inconnues et inédites – le rôle, jusqu'alors négligé, de Fabio Genga et de la famille Genga d'origine d'Urbino dans l'évolution des relations entre le Vatican et la Transylvanie. Lors de sa première mission indépendante à Rome, il représenta les intérêts de son maître, Zsigmond Báthory, avec un succès certain. En effet, il a réussi à obtenir que le Saint-Siège mette son maître hors de cause dans une affaire de meurtre familial : le prix à payer pour l'entrée en guerre était la liquidation de la fraction de la Cour décidée à garder l'orientation pro-ottomane et le neveu du prince fut aussi exécuté. Fabio a également réussi à obtenir que le pape Clément VIII soutienne le plan stratégique de la Transylvanie dans la grande guerre menée contre les Turcs. Il y contribua les plans de campagne importants conçus sous le roi István Báthory ainsi que son testament politique légué à sa famille qui n'attendait que le moment propice pour l'accomplir.

Clément VIII désirait fortement la suppression du schisme sous la houlette de Rome. Pour ce faire, il comptait accorder, indépendamment de la guerre, un rôle important à la Principauté de Transylvanie, ne serait-ce que pour la situation géopolitique de celle-ci. La Transylvanie aurait été le point de départ d'une expansion vers l'Est accompagnée du retour des jésuites et de la recatholicisation de la principauté. Les efforts du Saint-Siège concordaient en partie avec les idées des groupes de pression attachés à la personne de Zsigmond Báthory. La Principauté de Transylvanie et son élite militaire voulaient jouer un rôle dominant dans la région en profitant de l'affaiblissement de la présence militaire ottomane dû à la guerre ; ils voulaient faire des deux voïvodats roumains des États satellites en vue de les intégrer sur le plan politique, militaire et aussi confessionnel. Ils souhaitaient réaliser ce dernier objectif avec l'utilisation des moyens de l'autorité ecclésiastique.

À la fin de 1594, Fabio se rendit à Rome pour servir d'intermédiaire entre les deux parties aux intérêts complexes. À l'issue de tractations menées dans la coulisse, il fut désigné pour diriger l'annexion et la recatholicisation de la Valachie au cas où le voïvode Michel manifesterait son mécontentement. Ce sont les recettes produites par les mines transylvaniennes qui auraient dû financer l'opération en partie. Le capital initial nécessaire provenait probablement des sources du Saint-Siège. Fabio commença alors à préparer l'entreprise, mais les événements prirent une tournure inattendue. Il devint évident que la Transylvanie n'était pas capable de réaliser seule ce projet ambitieux : Zsigmond Báthory envisagea de démissionner. Mais les choses ne se passèrent pas comme prévu, le chancelier de Transylvanie soutenu par le voïvode Michel a fait échouer le projet. De plus, l'aide militaire papale promise n'est jamais arrivée dans la principauté. Fabio eut beau se rendre à Rome en 1596, cette fois-ci il n'obtint que des promesses. Peu de temps après, le Saint-Siège fut surtout préoccupé par les incidents diplomatiques relatifs au divorce et aux démissions de Zsigmond Báthory.

*Tamás Kruppa*ZU DEN UNBEKANNTEN FRAGEN DER BEZIEHUNGEN
ZWISCHEN SIEBENBÜRGEN UND DEM HEILIGEN STUHL

Die Verhandlungen von Fabio Genga in Rom in den Jahren 1594 und 1596

Resümee

In der Studie wird die bisher nicht genügend beachtete Rolle der Familie Genga aus Urbino, bzw. die Rolle von Fabio Genga in den Beziehungen zwischen dem Vatikan und Siebenbürgen auf Grund teilweise neuer, bisher unveröffentlichter und unbekannter Quellen vorgestellt. Fabio Genga vertrat während seiner ersten selbständigen Gesandtschaft in Rom – durchaus erfolgreich – die Interessen seines Herrn, Zsigmond Báthory. Er konnte erreichen, dass der Heilige Stuhl seinen Herrn von der Anklage des Verwandtenmordes freispricht, da der Preis des Kriegseintritts die Abrechnung mit der Hoffraktion gewesen war, die die osmanische Orientierung aufrechterhalten wollte. Unter den Hingerichteten war auch der Neffe des Fürsten. Fabio konnte auch erreichen, dass Papst Klemens VIII. im Krieg gegen die Türken den Siebenbürgischen Kriegsplan unterstützt. In der Akzeptierung dessen spielten die groß angelegten Kriegspläne, die zur Zeit Königs István Báthory formuliert wurden, das politische Testament, das der Familie hinterlassen wurde und das auf den geeigneten Zeitpunkt seiner Durchführung wartete, eine wichtige Rolle.

Der andere große Traum Klemens' VIII. war die Beendigung der Kirchenspaltung, natürlich unter der Leitung Roms. Dabei sollte – unabhängig von der Kriegssituation – seinen Vorstellungen zufolge dem Fürstentum Siebenbürgen eine wichtige Rolle zukommen, zumal es in einer bedeutenden geopolitischen Situation war. Siebenbürgen wäre der Ausgangspunkt der Expansion in östliche Richtung gewesen, die an den Rückruf der Jesuiten und die Rekatholisierung des Fürstentums gekoppelt wurde. Die Bestrebungen des Heiligen Stuhls entsprachen teilweise auch den Vorstellungen der Interessensgruppen rund um Zsigmond Báthory. Das Fürstentum Siebenbürgen und seine führende militärisch Elite wollten an eine führende Rolle in der Region kommen, indem sie die militärische Präsenz der Osmanen nutzten, die infolge des Krieges geschwächt waren. Sie wollten die beiden rumänischen Woiwodschaften als Satellitenstaaten anschließen, um diese aus politischer, bzw. militärischer, schließlich aus konfessioneller Sicht zu integrieren. Diese letztere Integration wollten sie mit der Inanspruchnahme von Kirchenverwaltungsmitteln durchführen.

Fabio reiste Ende 1594 nach Rom, um zwischen den weit verzweigten Interessen der beiden Parteien zu vermitteln; als Folge von nicht näher bekannten, im Hintergrund geschlossenen Abkommen wurde er auserkoren, als Vertrauensmann des Fürsten und mit der Unterstützung des Heiligen Stuhls, die politische Annektierung und die Rekatholisierung der Walachei zu dirigieren, falls sich der Woiwode Michael ungehorsam zeigen sollte. Die notwendigen Gelder für die Durchführung der Aufgabe wollte man teilweise aus dem Ertrag der Siebenbürgischen Minen auftreiben. Das zum Anfang unabdingbare Kapital stammte aller Voraussicht nach aus Quellen des Heiligen Stuhls. Fabio begann mit der Vorbereitung des Unterfangens, die Ereignisse nahmen jedoch eine unvorhergesehene Wendung. Es wurde klar, dass Siebenbürgen diesen groß angelegten, kühnen Plan unmöglich alleine, aus eigener Kraft durchführen kann: Zsigmond Báthory stellte seine Abdankung in Aussicht. Die Dinge entwickelten sich jedoch nicht so, wie geplant: der Kanzler von Siebenbürgen vereitelte den Plan mit Hilfe des Woiwoden Michael. Noch dazu kam die versprochene päpstliche militärische Hilfe nicht im Fürstentum an. Obwohl Fabio 1596 erneut nach Rom reiste, konnte er dieses Mal nur mehr mit reichlich Versprechen zurückkehren. Die Aufmerksamkeit des Heiligen Stuhls wurde bald auf die diplomatischen Verwicklungen gelenkt, die mit der Scheidung und der Abdankung von Zsigmond Báthory zusammenhingen.

*Тамаш Крунта*ПО ПОВОДУ НЕИЗВЕСТНЫХ АСПЕКТОВ В ОТНОШЕНИЯХ
ТРАНСИЛЬВАНИИ И СВЯТОГО ПРЕСТОЛА

Переговоры в Риме Фабио Генга в 1594 и 1596 годах

Резюме

В настоящей статье (с использованием отчасти новых, неизданных и до сих пор неизвестных источников) показана роль, которую сыграла фамилия Генга, вернее Фабио Генга в отношениях Ватикана и Трансильвании, чему до сего времени не было уделено должного внимания, Фабио Генга в период своей первой службы послом в Риме весьма успешно представлял интересы своего сеньора Батори Жигмонда. Ему удалось добиться, чтобы Святой Престол освободил его господина от обвинения по делу убийства своего родственника, поскольку ценою вступления в войну было сведение счетов с придворной фракцией, стремившейся поддерживать османскую ориентацию, и среди казенных был так же и младший двоюродный брат князя. Фабио удалось достичь и того, что папа Климент VIII стал поддерживать план Трансильвании в большой войне с турками. В принятии этого плана важную роль сыграли крупномасштабные военные замыслы, сформулированные в эпоху короля Иштвана Батори, его политическое завещание (тестамент), оставленное своей семьей, которая лишь ждала того момента, когда можно будет воплотить его в жизнь.

Другим крупным планом папы Климента VIII было прекращение клерикального разрыва, разумеется под руководством Рима. В осуществлении его, независимо от военной обстановки, а исходя уже просто из геополитического положения, папа отводил важную роль Трансильванскому Княжеству. Трансильвания и должна была стать той исходной точкой экспансии в восточном направлении, которую соединяли с отзывом иезуитов и восстановлением католицизма в княжестве. Стремления Святого Престола отчасти совпадали и с соображениями отдельных придворных клик, связанных с личностью Жигмонда Батори. Трансильванское Княжество и его ведущая военная элита, воспользовавшись ослабевшим в результате войны османским военным присутствием, стремилась играть ведущую военную роль в регионе, хотела присоединить к себе в качестве государств-сателлитов оба румынских воеводства, чтобы интегрировать их в политическом, военном и в конце концов в клерикальном отношении. Эту последнюю цель намеревались осуществить с использованием средств управления церкви.

Фабио в конце 1594 года выехал в Рим с целью осуществить посредничество между столь различными интересами обеих сторон. В результате не известных более подробно сделок, происходивших за кулисами, Фабио был избран, как пользующийся доверием князя и поддерживаемый Святым Престолом, для осуществления политической аннексии и рекатолизации Валахии в том случае, если воевода Михаил оказался бы непреклонным. Материальные средства, необходимые для выполнения этой задачи, предусматривалось получить из доходов трансильванских горных рудников.

Капитал, необходимый для начала акции, по всей вероятности поступал из источников Святого Престола. Фабио приступил к осуществлению своего предприятия, однако события приняли неожиданный оборот. Стало очевидным, что Трансильвания сама по себе одна, опираясь всего лишь на собственные силы, не в состоянии выполнить тот крупномасштабный дерзкий план, который ставил целью отставку Жигмонда Батори. События складывались однако не в соответствии с задуманными планами, канцлер Трансильвании при поддержке воеводы Михаила сорвал осуществление плана. В довершение ко всему обещанная военная помощь папы не поступила в княжество. Напрасно выехал вновь Фабио в 1596 году в Рим, на этот раз он вернулся домой, увозя в багаже одни обещания. Внимание Святого Престола вскоре было приковано дипломатическими осложнениями, связанными с разводом и детронизацией Жигмонда Батори.